

**GEMEENTE
WYMBRITSERADIEL**

GREONTERP

BESCHERMD DORPSGEZICHT

GEMEENTE WYMBRITSERADIEL

GREONTERP

BESCHERMD DORPSGEZICHT

Plannummer:
45.25.01.

Bestandsnaam:
452501.TOE

Datum:
16 april 1987

NW. BOTERINGESTR. 24
POSTBUS 1666
9701 BR
GRONINGEN
050 139899

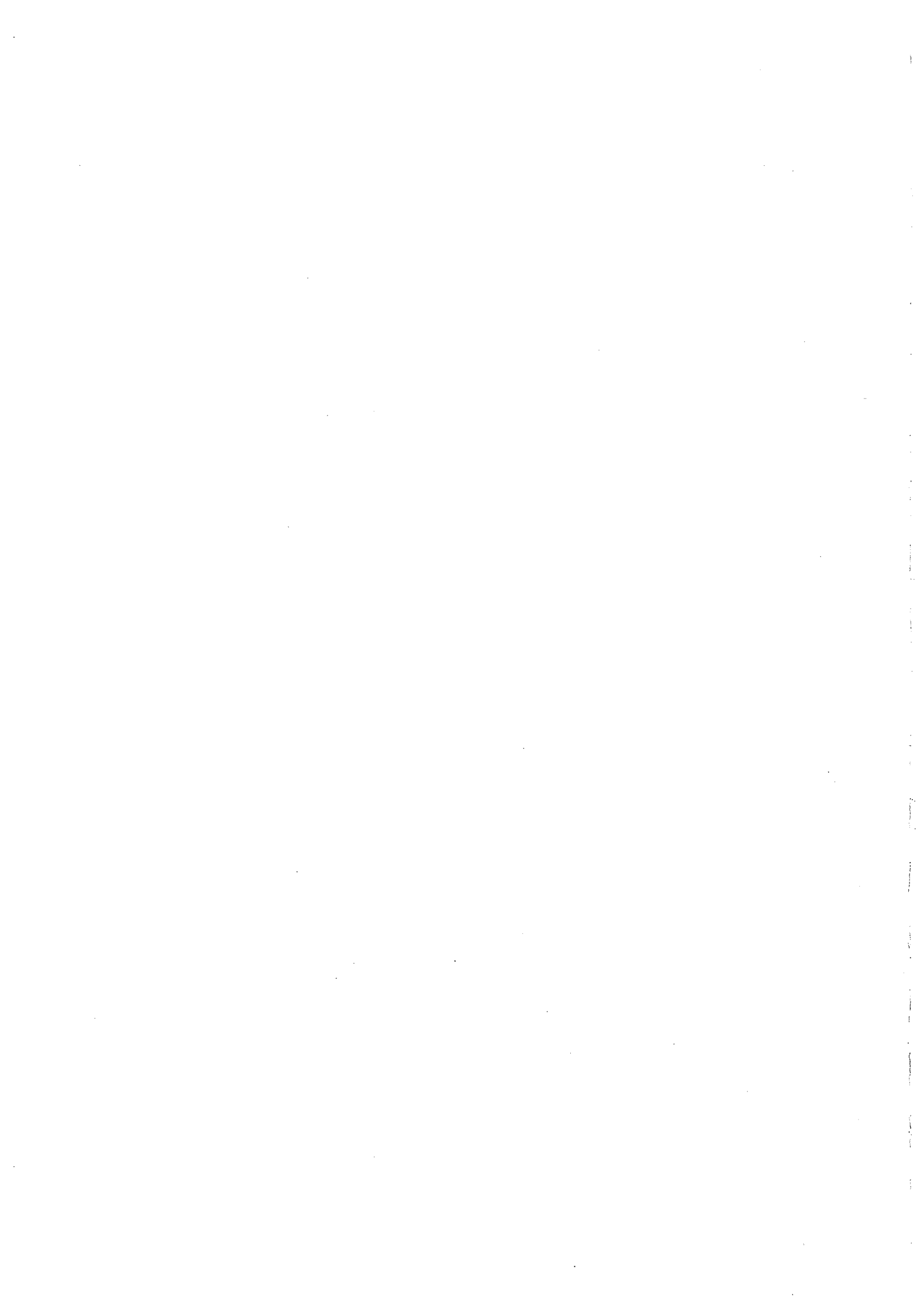
NOORDERSINGEL 68
POSTBUS 539
8901 BH
LEEUWARDEN
058 152515

INHOUD

Pagina:

1.	INLEIDING	2
2.	LIGGING	3
3.	ONTSTAAN	4
3.1.	Landschap	4
3.2.	Occupatie	4
4.	DE SITUATIE IN 1830	9
4.1	De ruimtelijke structuur	9
4.2.	De funkties	9
5.	DE HUIDIGE SITUATIE	10
5.1.	De ruimtelijke structuur	10
5.2.	De funkties	18
6.	WAARDERING	19

1. INLEIDING

Binnen de gemeente Wymbritseradiel zijn door de Rijksdienst Monumentenzorg een aantal dorpen (of delen van dorpen) aangewezen als "te beschermen dorpsgezicht". Het gaat hierbij om bebouwing, wegen, pleinen, bruggen, wateren en beplanting die in hun samenhang, om hun schoonheid of hun specifieke karakter van algemeen belang zijn. In deze zin werden IJlst, Woudsend, Heeg en Nijland aangewezen als "te beschermen dorpsgezicht".

Naast de aanwijzing van "te beschermen dorpsgezichten" door het Rijk, bestaat ook de mogelijkheid dat de Gemeente en de Provincie te beschermen dorpen (of dorpsdelen) aanwijzen die karakteristiek zijn voor de betreffende gemeente of provincie.

Dit rapport is een studie naar de karakteristieke waarden van het dorp Greonterp. Het blijkt dat het specifieke karakter van dit terpdorp en de gaafheid die het in de loop der tijd heeft behouden reden is om Greonterp op gemeentelijk nivo aan te wijzen als "te beschermen dorpsgezicht".

Een bescherming op gemeentelijk niveau wil zeggen dat de Gemeentelijke overheid zich extra wil inspannen om de karakteristieke waarde van een dorpsgezicht te behouden door middel van regels in een bestemmingsplan met betrekking tot bouw en verbouw middels beplanting, verhardingen en dergelijke. Maar het mag nooit alleen om regels gaan. Ook de financiële consequenties zullen gedragen moeten worden middels specifieke bijdragen uit het stads- en dorpsvernieuwingsfonds, waardoor het voor betrokkenen ook financieel aantrekkelijk is om mee te werken aan het behoud van het historische karakter.

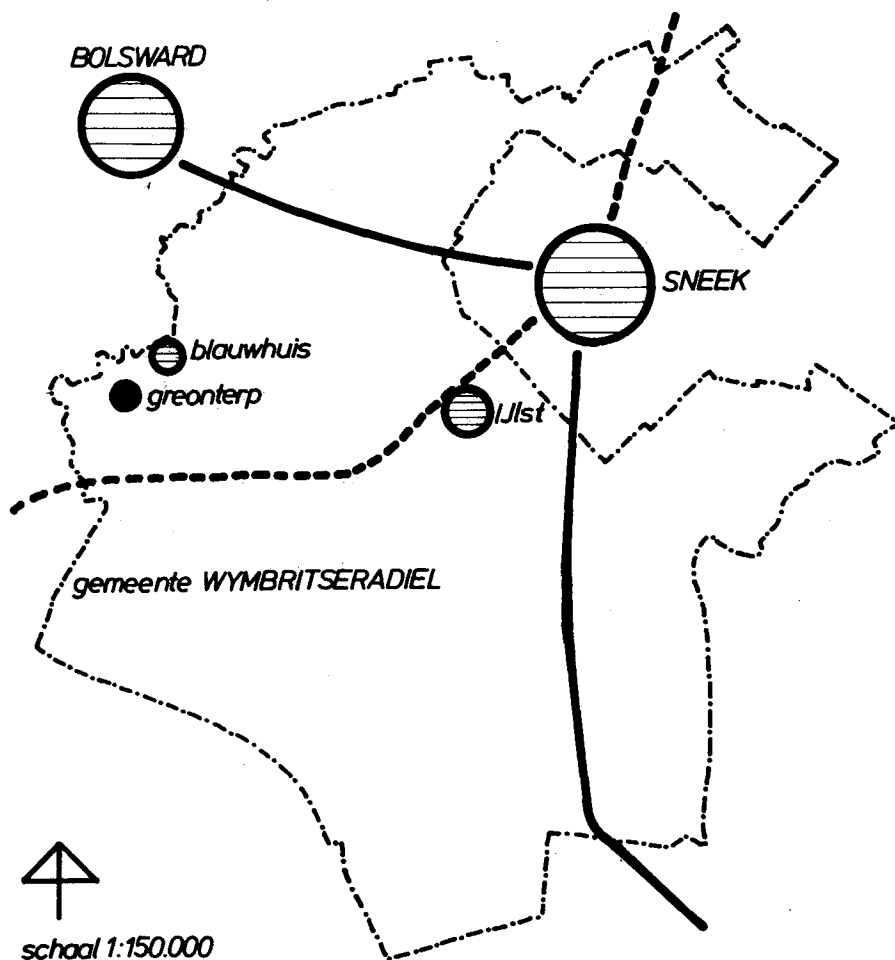
De ervaringen in IJlst, Woudsend, Nijland en Heeg hebben uitgewezen dat deze werkwijze kan leiden tot een gemeenschappelijke inspanning van overheid en bevolking.

2.

LIGGING VAN HET DORP

Greonterp ligt aan de westrand van de gemeente Wymbritseradiel op enkele kilometers afstand van Blauwhuis (zie figuur 1). Voor de gemeentelijke herindeling van 1984 hoorde het bij de gemeente Wûnseradiel.

Het is een klein dorp met 109 inwoners en 32 permanent bewoonde woningen (1 jan. '86) dat slechts aan één kant ontsloten is.

Figuur 1.

3. ONTSTAAN

3.1. Ontstaan van het landschap

Het dorp Greonterp ligt in een gebied dat voor de tijd van de bedijking regelmatig overstroomde. In zogenaamde transgressieperioden steeg de zeespiegel en kwam het water via geulen ver het land in. Tussen 200 en 600 na Chr. werd over een groot gebied een laag knipklei (een zware kleisoort) afgezet, zo ook ter hoogte van Greonterp.

X
In de 9e eeuw n. Chr. brak de zee opnieuw het land binnen, maar nu minder ver. Deze keer vormde zich een grote zeeXarm "de Middellzee", die vanuit het noorden langs Leeuwarden en Sneek en tot aan Bolsward het land binnendrong.

Vanaf deze periode werd als gevolg van bedijkingen het landschap in toenemende mate door de mens bepaald. Voor Greonterp, dat ten zuiden van de Middellzee lag, is niet alleen de inpoldering van deze zeearm van betekenis, maar ook de aanleg van de hemdijken die een betere waterbeheersing en beveiliging van het overgangsgebied tussen klei en veen tot doel hadden.

3.2. Occupatie

De vroegste bewoning van Friesland vond plaats op hoog opgeslibde kwelders met name langs de toen aanwezige geulen en kreken. Men woonde op terpen, ontstaan door ophoging met huisvuil en kwelderzoden.

In de periode van 200-600 n. Chr. was bewoning door het binnendringende water onmogelijk. Na deze transgressieperiode vestigden de bewoners zich op de nog boven de knipklei uitstekende terpen of wierpen nieuwe terpen op.

±1000 jaar n. Chr. ging men dijken aanleggen wat het einde van de aanleg van terpen betekende.

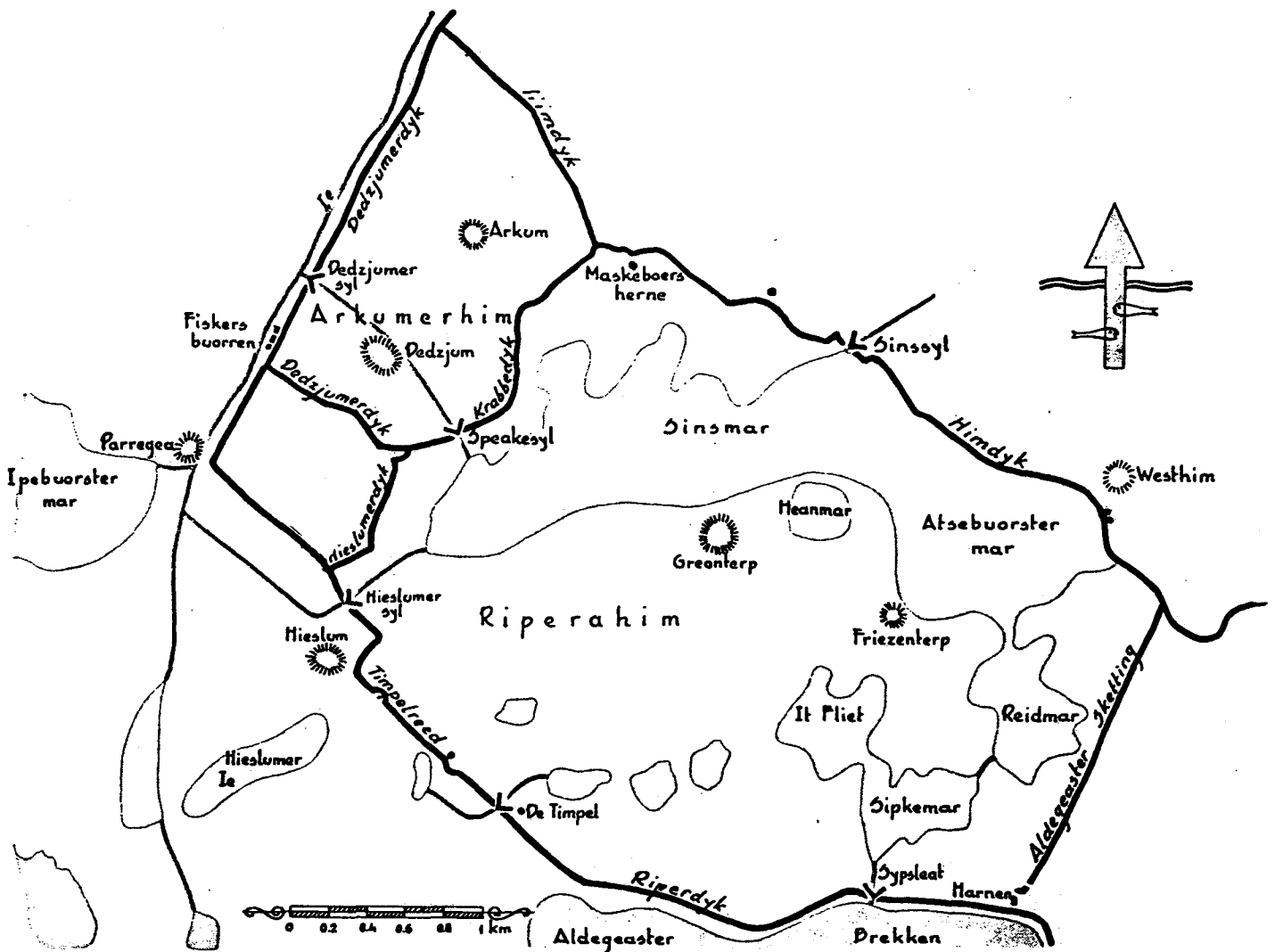
Greonterp is een terpdorp zoals ook in de naam naar voren komt. Wanneer het dorp is ontstaan is echter onduidelijk. De opstreckende verkaveling zou kunnen wijzen op een minder hoge ouderdom of latere datum van herbewoning dan dorpen als Dedgum en Hieslum met een oude onregelmatige blokverkaveling. Deze twee dorpen zijn van voor 855 n. Chr.

Op de grootste van de terpen zijn in de loop der tijd, wellicht rondom kapelletjes, dorpen ontstaan. Greonterp wordt in oude lijsten van kerken en kapellen aangeduid als Griantoix.

In de laatste transgressie periode ontstond de Middelsee die tussen 1000- en 1200 n. Chr. bedijkt werd. Greonterp ligt ten zuiden van de Middelseedijken. Dit gebied moest zich echter ook tegen overstromingen van andere zijde beschermen ± 1100 n. Chr. ontstond de Zuiderzee. De kwaliteit van de dijken langs de westkust van Friesland garandeerde echter onvoldoende veiligheid. Ook veroorzaakte de hoge waterstanden in het lage merengebied overlast.

Het gebied ten zuiden van de Middelseedijken werd daarom nog eens beschermd door de polderdijken van de zogenaamde hempolders. Hempolders zijn dus binnenpolders aangedijkt tegen de zuidelijke waterkering van de Middelsee.

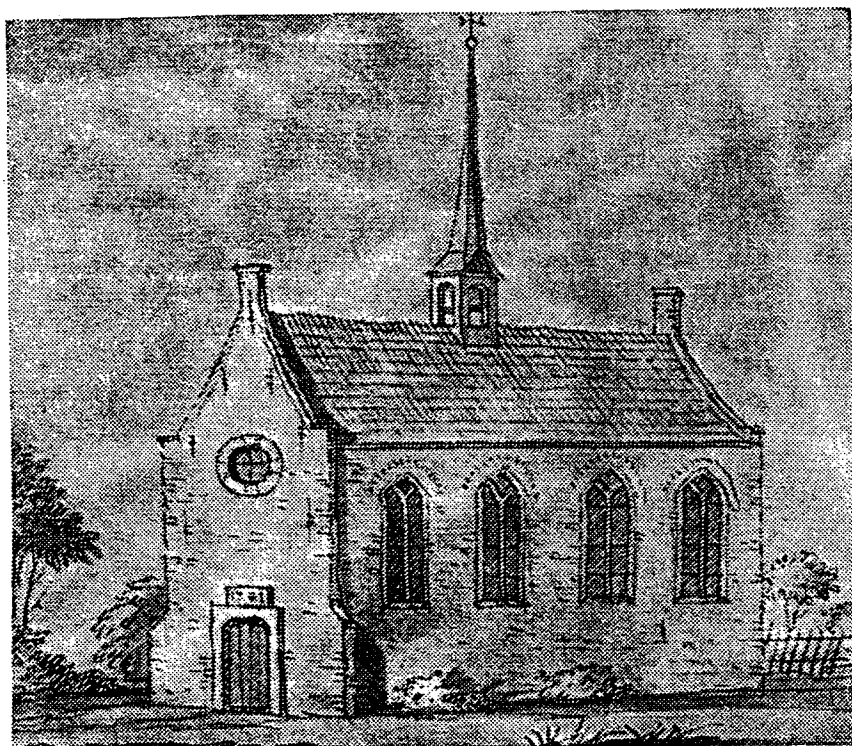
Greonterp ligt in de polder "Riperahim" (zie figuur 2). Zoals op de kaart te zien is lagen in de omgeving van Greonterp vele meertjes en meren. De verbindingen over water waren in die tijd dan ook het belangrijkste. Vooral het Sensmeer speelde daarbij een belangrijke rol.

Figuur 2.

De meeste meertjes zijn nu verdwenen. Het Sensmeer werd al in 1633 drooggelegd. Geleidelijk aan werden verbindingen over land belangrijker. Aangezien de verbindingen met Parrega en Hieslum vrij slecht waren, was Greonterp vooral aangewezen op Wymbriteradiel hoewel het dorp zelf niet tot deze gemeente behoorde.

Tegenwoordig heeft Greonterp alleen nog een klokketoren, vroeger had het ook een kerkje (zie figuur 3).

Kerk te Greonterp in 1753

Figuur 3.

Door de kerkelijke omwenteling van 1580 ging de kerk over in handen van de aanhangers van "de nije lere". Greonterp kreeg samen met Parrega en Hieslum één dominee. De inwoners bleven echter de roomse kerk trouw of keerden tot haar terug toen er weer clandestien de mis werd bediend in Hieslum en Tjerkwerd.

In Greonterp werd ± 250 jaar geleden nog maar eens per jaar gepreekt, namelijk op hemelvaartsdag, en dan moest de dominee van Parrega zelf nog maar voor het kerkvolk zorgen.

De laatste preek werd gehouden in 1751, de kerk werd na verloop van tijd gesloopt. Nu is er nog een kerkhof, waarop in 1812 een klokketoren is gebouwd. De klokken in deze toren zijn echter van veel hogere ouderdom.

Greonterp was een agrarisch dorp dat voor 100% katholiek was. De katholieke voorkeur van bewoners uit dit gebied heeft een rol gespeeld in het ontstaan van het naburige dorp Blauwhuis. De geschiedenis van dit dorp is als volgt:

Na het droogleggen van het Sensmeer was een open gebied ontstaan met weinig bebouwing. Een van de weinige huizen was het polderhuis; de woning van de beheerder en de opslagruimte voor materialen. Het huis werd afwijkend van de plaatselijke gewoonte met blauwe pannen afgedekt en werd daarom wel "Blauwhuis" genoemd. In 1651 vestigde zich in "Blauwhuis" een roomse pater. Dit was de eerste stap in de ontwikkeling naar een katholiek centrum. Vanuit Blauwhuis vond de missie-arbeid plaats. Geleidelijk werden meer huizen in deze omgeving gebouwd, waarbij de meeste inwoners uit Greonterp afkomstig waren. Blauwhuis was een gehucht van Westhem en zelfs toen er in 1784 een Rooms katholieke kerk werd gebouwd moet het plaatsje nog erg klein geweest zijn.

In deze eeuw is deze situatie sterk gewijzigd. Blauwhuis is gegroeid en werd een zelfstandig dorp, terwijl Greonterp en Westhem klein bleven (zie tabel).

tabel 1.

Inwonersaantal van	1849	1890	1950	1965	1970	1986
Greonterp	157	277	207	149	135	109
Blauwhuis					469	514
Westhem					167	109

In Greonterp moet rond 1800 een school geweest zijn, hoewel daarover weinig bekend is. In 1809 werd deze school bij die van Dedgum gevoegd. Het aantal leerlingen zal niet erg groot geweest zijn, want in 1840 telde de samengevoegde school slechts 20 leerlingen.

Begin deze eeuw had Greonterp nog twee winkeltjes en een fouragehandel. Nu is het dorp geheel aangewezen op Blauwhuis en is het alleen een boerderij, een aantal woonhuizen en tweede huisjes rijk.

4. DE SITUATIE IN 1830

4.1. De ruimtelijke structuur

De oudste gedetailleerde en betrouwbare kaart van Greonterp is het kadastrale minuutplan uit 1830 (zie figuur 5).

Deze kaart laat een zeer sterke met het water verbonden nederzetting zien. Bijna alle percelen grenzen direkt aan het water.

Er is het doorgaande water dat van oost naar west loopt en er is een zijtak die naar een molen leidt. Hoofdwaterloop en zijtak worden begeleid door kaden en vormen tesamen een halve cirkel die de bebouwing omringd.

De situering van de woningen in het cluster doet vermoeden dat centraal een pad heeft gelegen, dat langs de woningen liep. Twee boerderijen liggen buiten het cluster, langs de doorgaande waterloop. Bruggetjes maken het mogelijk te voet de andere woningen of de weilanden te bereiken.

4.2. De functies

Bezien we de funktiekaart uit 1830 (figuur 6) dan ontstaat een beeld van een agrarische nederzetting gelegen in de weilanden. Binnen de nederzetting wisselen huizen, erven, boomgaarden, weilanden en een moestuin elkaar af.

De kaart laat ook zien dat het centraal gelegen pad vermoedelijk niet meer was dan het recht van doorgang, omdat het betreffende gebied aangegeven wordt als weiland.

De belijning van de percelen aan de noordwestzijde wijst erop dat ook langs het water een pad gelopen heeft.

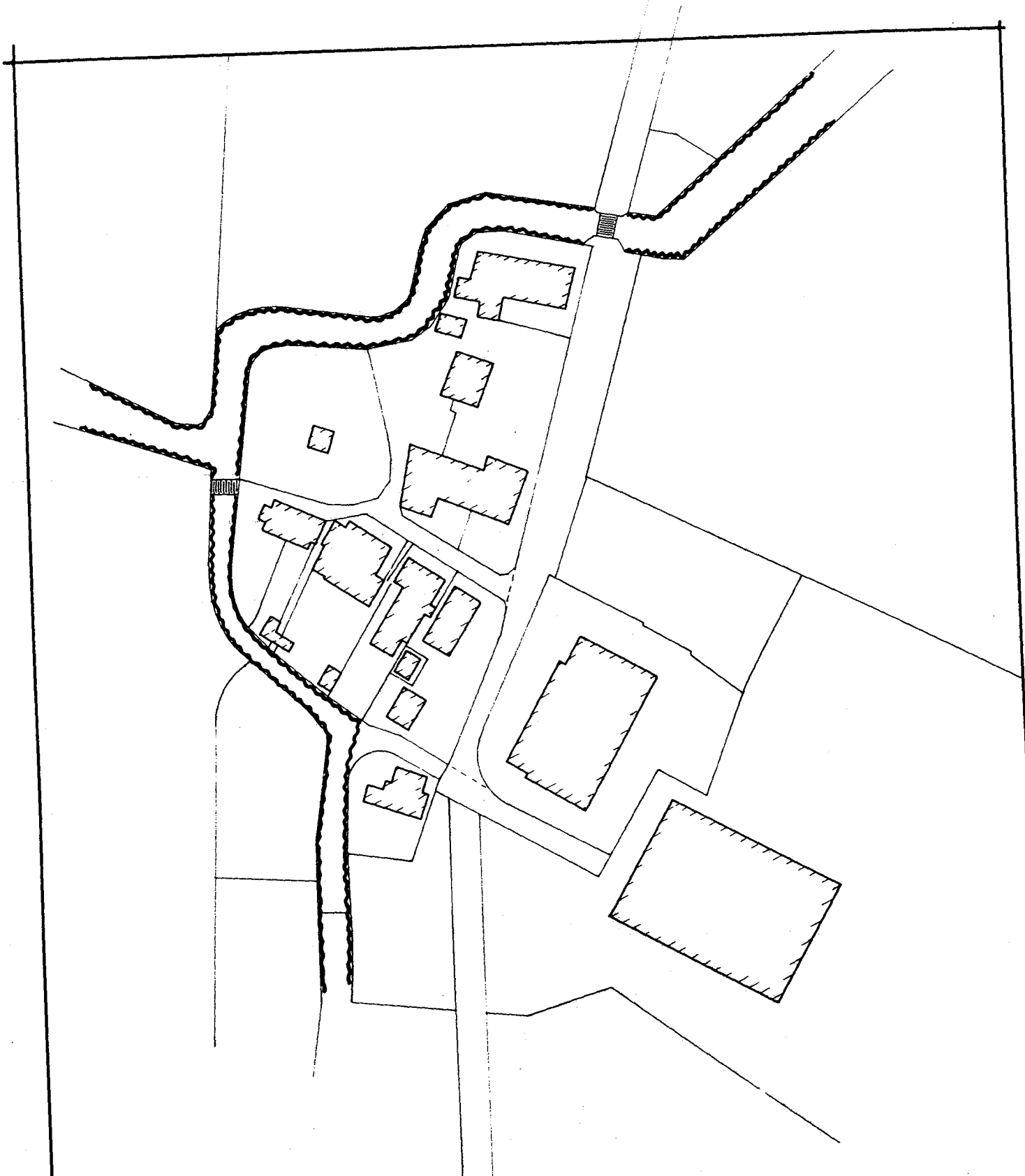
5. DE HUIDIGE SITUATIE

5.1. Ruimtelijke structuur

Vergelijken we de ruimtelijke situatie van 1830 met de huidige dan blijkt op bepaalde plaatsen nog sprake te zijn van een zeer oorspronkelijke structuur (figuur 7). Dit geldt vooral voor het rijtje woningen langs het oude centraal gelegen pad en de boerderij die in het verlengde hiervan ligt. Ook geldt het voor de begraafplaats en klokketoren die in hun oude vorm gehandhaafd zijn.

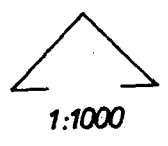
Er is nog steeds sprake van een cluster woningen gelegen aan en omringd door het water. Dit water slingert door het landschap en wordt begeleid door verhoogde randen (zie foto 1).

figuur : 7

situatie 1987

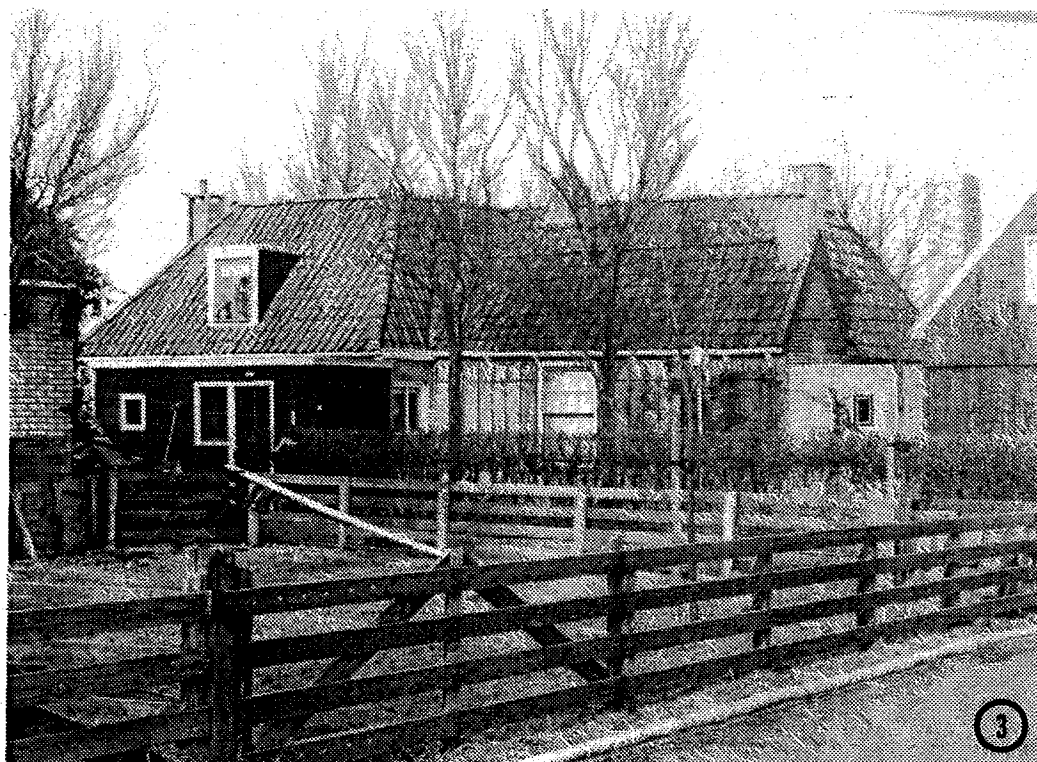

Veranderingen in de structuur vonden vooral plaats doordat de weg als verbinding belangrijker werd dan het water. Greonterp is eenzijdig ontsloten. Deze weg naar Blauwhuis loopt door het dorp en een aantal nieuwere huizen zijn hierop georiënteerd. Het oude pad is een zijweggetje geworden.

Benaderen we het dorp vanaf Blauwhuis, dan passeren we eerst de opvaart. Het water vormt een markante grens van het kleine dorpje. Aan je rechterhand liggen een schuur en twee woonhuisjes. De schuur speelt mee in de structuur van bebouwing langs de weg, de huisjes zijn georiënteerd op het water en maken deel uit van de nog oudere structuur van bebouwing aan het water. De schuur is niet specifiek kenmerkend voor Greonterp, de woonhuisjes wel. Het schilddak, de langgerekte ramen en het materiaalgebruik zijn hier nog oorspronkelijk (zie foto 2).

De achterzijde van deze bebouwing wordt grotendeels bepaald door schuttingen, hekken en bijgebouwen die geen rol spelen in het historische beeld (foto 3).

Aan de linkerzijde is de weg voor een groot deel onbebouwd. Je kijkt hier ver uit over de weilanden. Het enige bebouwingselement aan deze kant is een Friese stelpboerderij. Deze boerderij stond al met de huidige begrenzingen op de kaart van 1830. Het pand is tesamen met de ervoor gelegen beplanting een waardevol element in het dorp (foto 4). Schuin achter het agrarische bedrijf ligt een ligbox. Het is een nieuw element van een andere schaal en detaillering dan de overige bebouwing van Greonterp. De situering van de ligbox is op zich gunstig te noemen.

Waar aan de linkerzijde sprake is van een openheid en een sterke relatie met de aan het dorp grenzende weilanden, zet de bebouwing zich aan rechterzijde voort, waarbij een enkel doorkijkje naar het buitengebied mogelijk is.

Vlak voor we het kleine straatje naar de klokkestoel bereiken, ligt aan de rechterkant weer een woonhuis, waarbij het oorspronkelijke schilddak is gehandhaafd. Ook hier zijn detaillering en materiaalgebruik in overeenstemming met het historische beeld van het dorp. Aan de achterzijde van het huis is een typische uitbouwsel gemaakt, waarschijnlijk voor de opslag van hooi.

Het hele steegje ademt nog een intieme sfeer uit, weinig beïnvloed door nieuwe ontwikkelingen van buitenaf. Het zijn kleine, soms dubbele woningen met lage goot en langgerekte ramen. Sommige huisjes zijn in slechte staat en een muur doorbreekt het straatbeeld. Deze kale muur is 1.20 meter tot 1.60 meter hoog en staat haaks op de woning.

Lopen we door tot het einde van het pad dan komen we bij de klokketoren die in diverse bronnen als een vreemd bouwsel wordt aangeduid. De toren op het verhoogde kerkhof omringd door een haag en (nog jonge) bomen is echter wel een zeer eigen element geworden van het dorp (zie foto 5).

Bijzonder is ook de ligging, direkt aan het water aan de rand van het huidige dorp.

We keren nu terug naar de autoweg. Op de hoek met het steegje staat een oude schuur. Deze speelt mee in de structuur van bebouwing aan de weg en ook in de richting van het steegje. De bouwvorm en detaillering sluiten goed aan bij het historische beeld van Greonterp, helaas is deze schuur in zeer slechte staat (zie foto 6).

Aan het vervolg van de weg staan nog een electriciteitshuisje en een bouwvallige schuur. Deze spelen mee in de structuur van bebouwing langs de weg, maar zijn architectonisch niet van belang. De twee gebouwen geven tesamen de indruk dat hier achterkanten in plaats van voorkanten aan de weg liggen.

Tot slot staat een wit huisje aan deze zijde van de weg. Het behoort niet tot de oudste bebouwing van Greonterp, maar sluit hier wel goed op aan, zowel architectonisch als structureel (zie foto 7).

Lopen we nog eens over de kaden langs de achterkant van het dorp dan valt het rommelige beeld van deze achterterreinen op. Veel bijgebouwen, afdakjes en opslag van hout doen afbreuk aan het beeld van het dorp vanaf het water of de kade. Dit is vooral het geval bij de noordwestzijde.

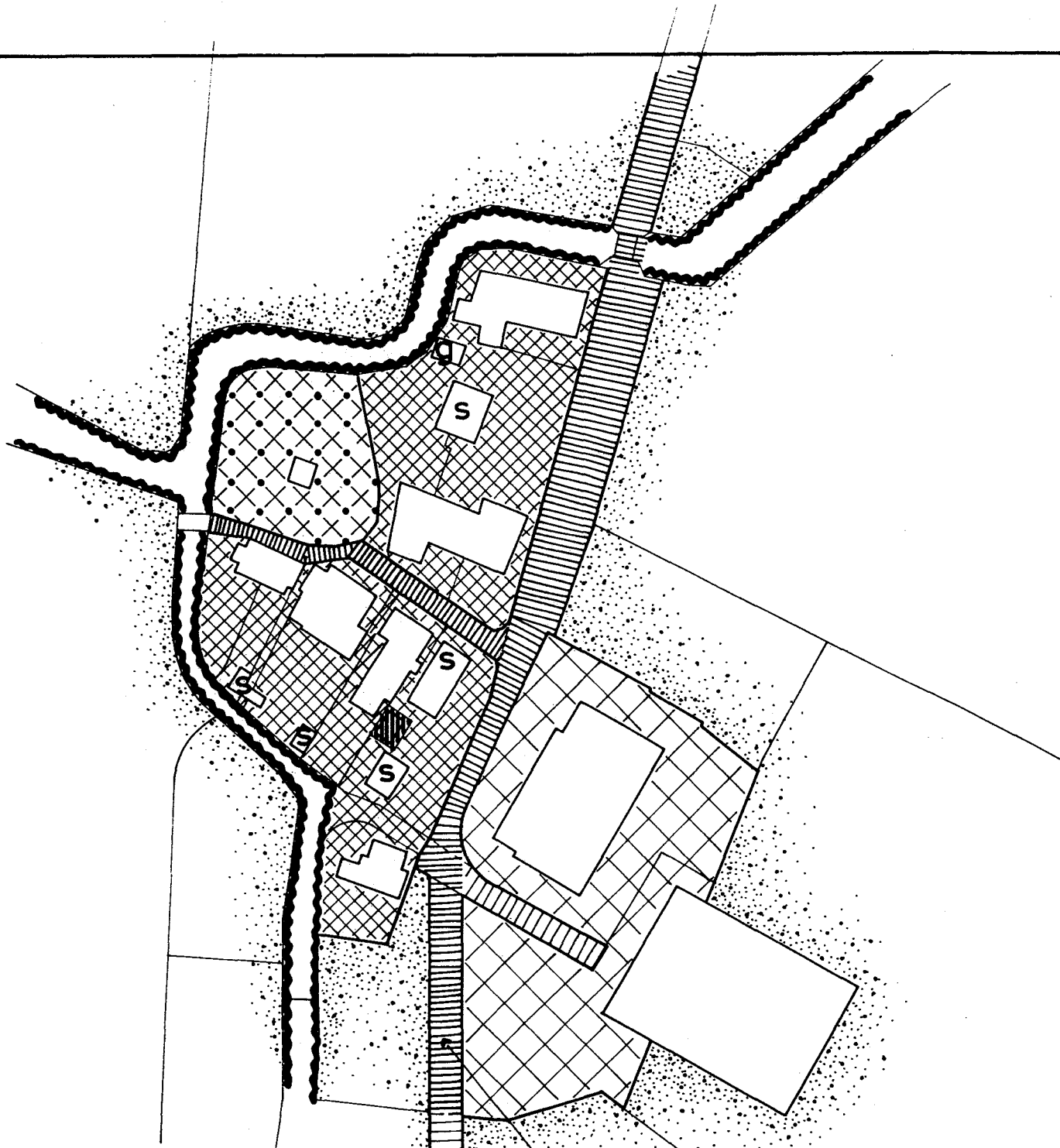
Foto 8 geeft tot slot een beeld van de achterzijde van het dorp, vanaf de privéweg naar een verderop gelegen boerderij.

5.2. De functies (zie figuur 8)

Vergelijken we de funktiekaart van 1830 met die van 1987 dan blijkt dat er een uitbreiding van de woonfunctie heeft plaatsgevonden binnen de halve cirkel van water. Aan de voorzijde van het water is de bebouwing verdwenen.

Een belangrijke toevoeging is verder de aanleg van de weg naar Blauwhuis. Ook funktioneel gezien blijkt nog een grote overeenkomst te bestaan met de situatie in 1830.

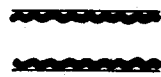

figuur : 8

functiekaart 1987

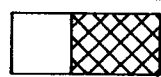
weg

water

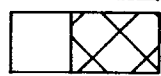
weiland

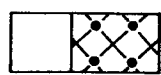
huis/erf of tuin

g garage

S schuur

boerderij/erf

kerkhof met klokketoren

elektr. huisje

openbaar
prive

1:1000

6.

WAARDERING

In dit hoofdstuk wordt een waardering gegeven van de ruimtelijke situatie en onderhoudssituatie van Greonterp. Er wordt aangegeven wat de meest kenmerkende eigenschappen zijn, die voor bescherming of herstel in aanmerking komen. Hoewel dit vanuit een historische invalshoek gebeurd is het niet per definitie zo, dat de oudste bekende situatie (in dit geval de minuutkaart van 1830) het enige gewaardeerde is. Het gaat om een groeiproces, waarbij van belang is dat het ene ontwikkelingsstadium aansluit op het andere en daarmee een geheel gaat vormen.

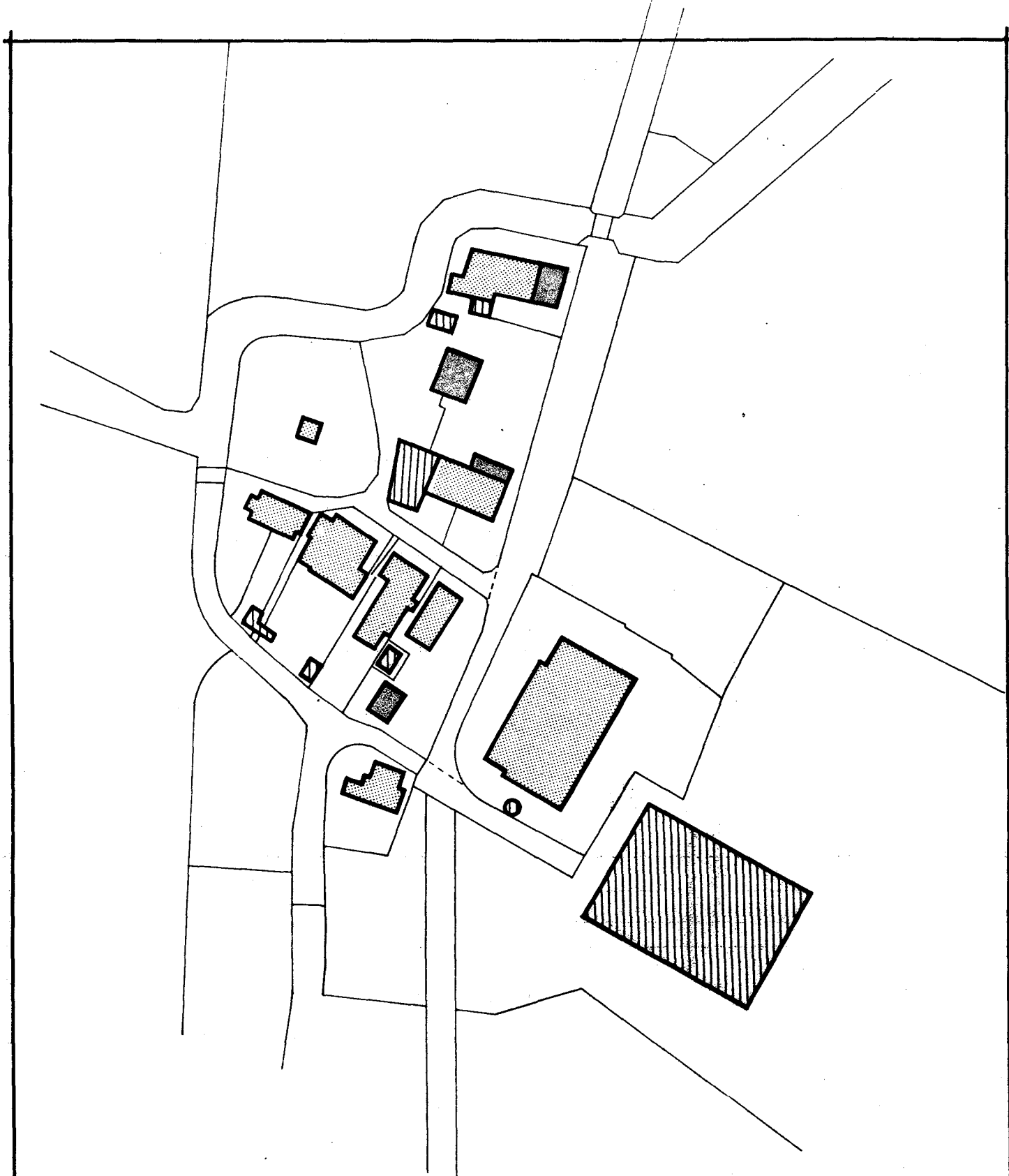
Bij de waardering van de ruimtelijke situatie wordt ingegaan op:

- de bebouwing (zie figuur 9);
- en op niet-bebouwing (zie figuur 10 en 11).

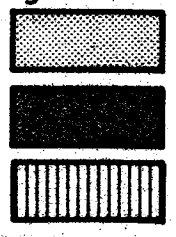
Met betrekking tot bebouwing wordt onderscheiden:

- structureel bepalend, dat wil zeggen qua ligging en schaal
- en architectonisch bepalend, dat wil zeggen qua detaillering en materiaalgebruik.

De onderhoudssituatie is weergegeven in figuur 12.

figuur : 9

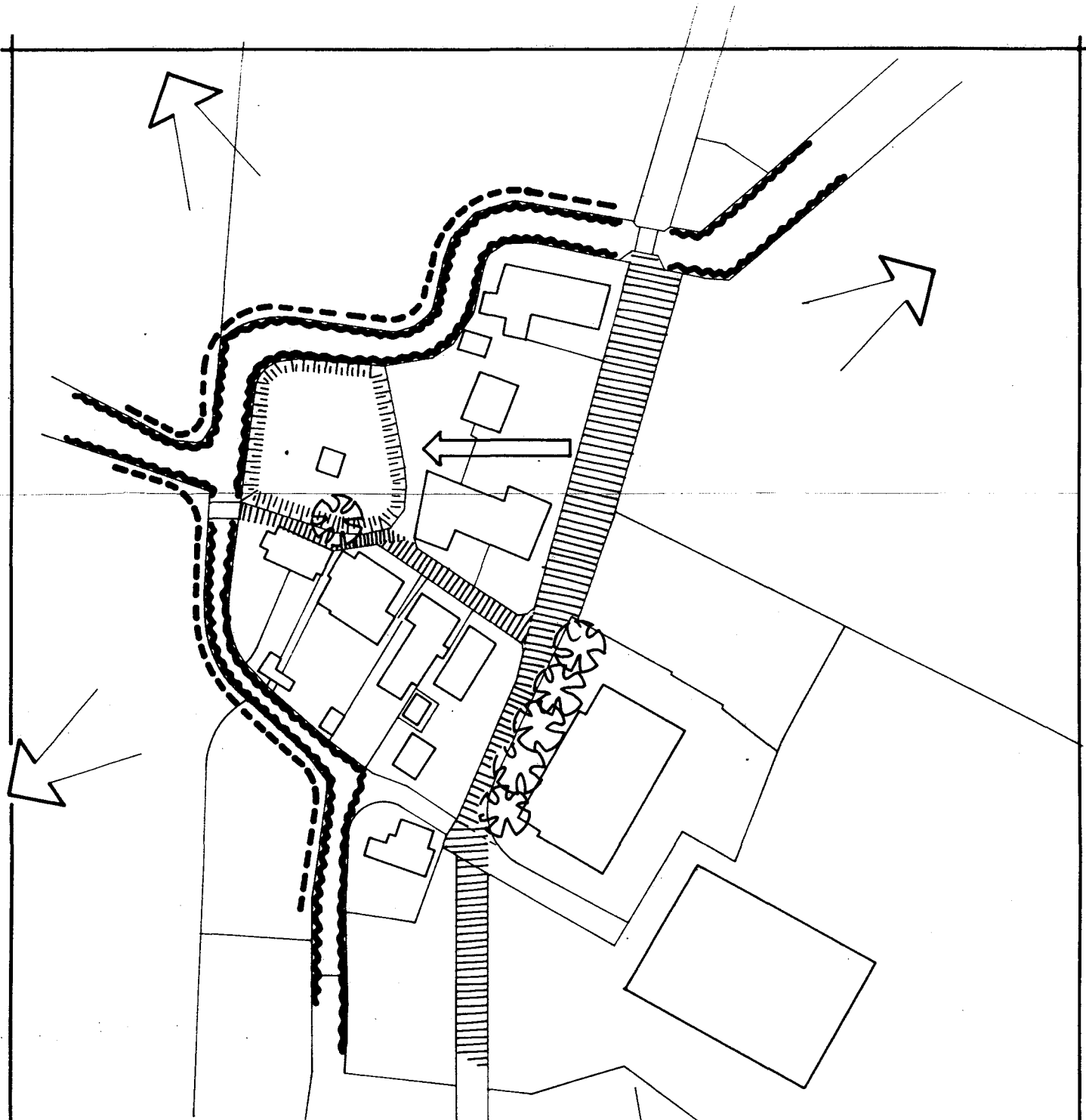

struktureel en architektonisch bepalend

struktureel bepalend, architektonisch niet bepalend

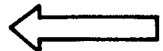
struktureel en architektonisch niet bepalend

figuur : 10

beeldbepalend :

doorkijkje

boombeplanting

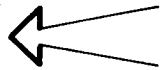
weg en pad

water

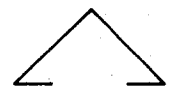
kaden langs het water

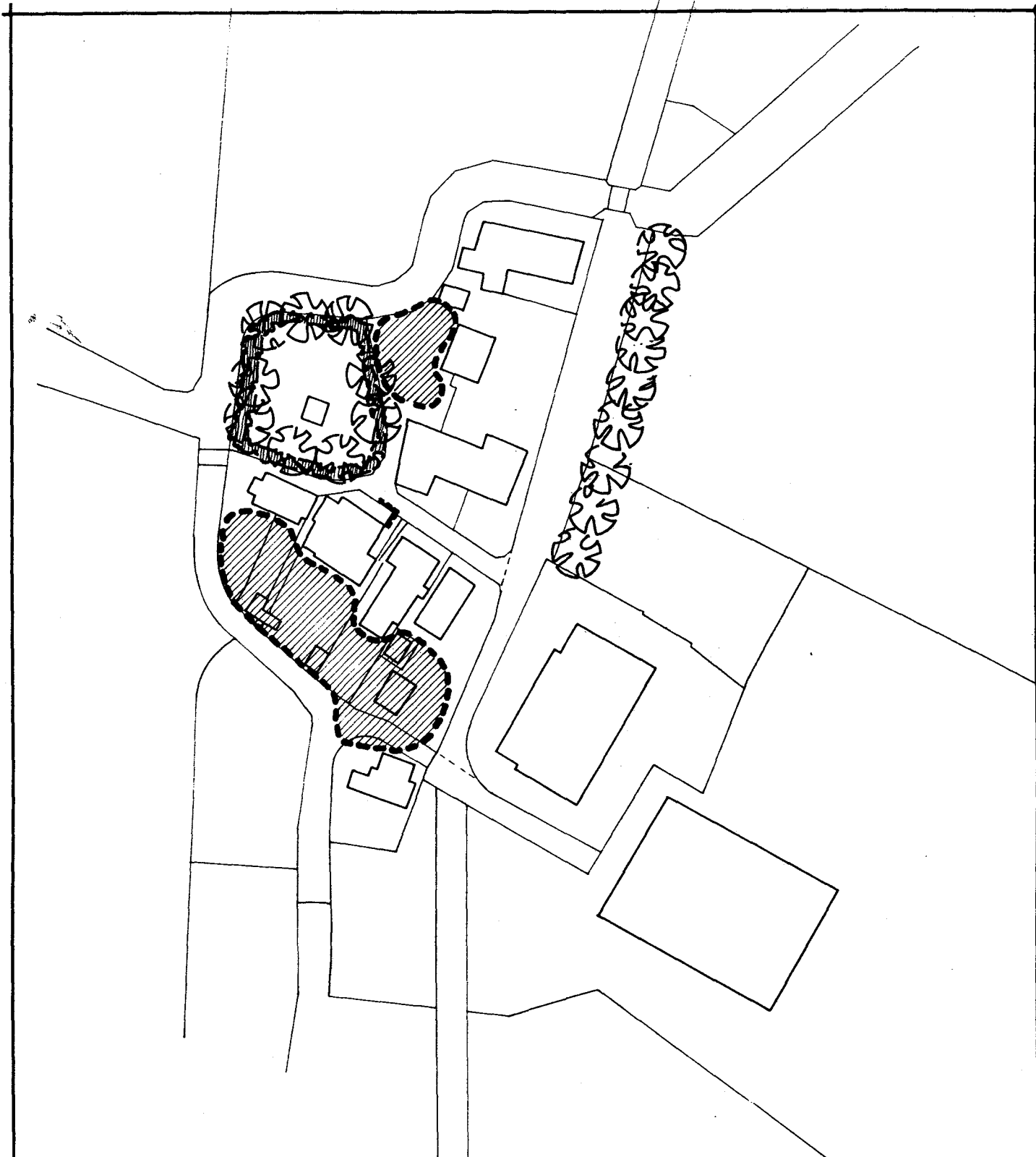
openheid rondom

verhoging

1:1000

figuur : 11

beeldondersteunend :

haagbeplanting

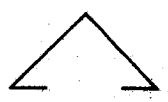
boombeplanting , jong , in de toekomst kan deze beeldbepalend worden

beeldverstrend :

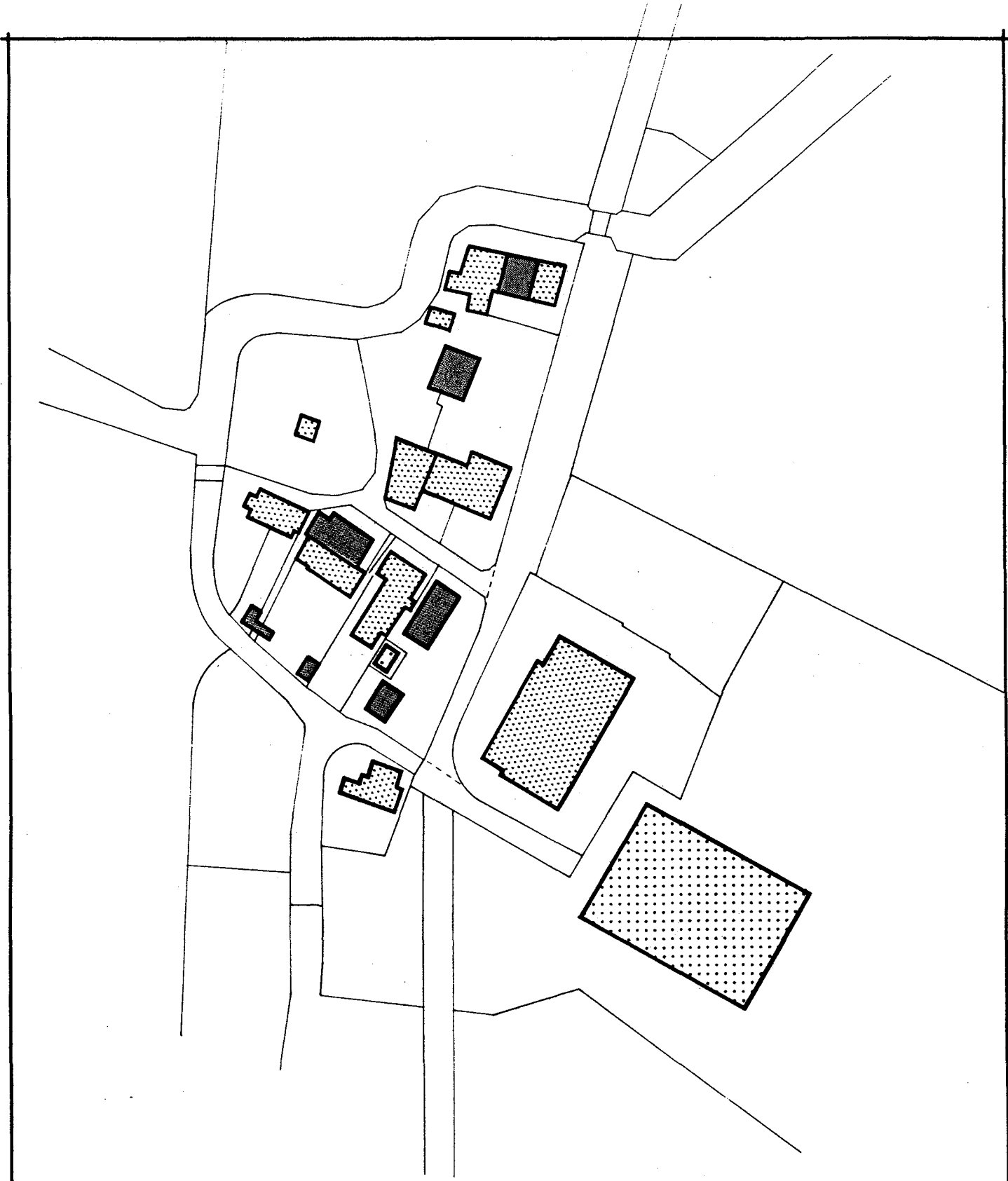

muur

rommelige achterterreinen met afdakjes, opslag enz.

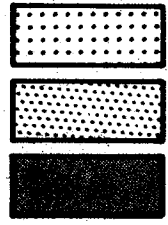

1:1000

figuur: 12

bouwkundige kwaliteit

goed
matig
slecht

1:1000

**GEMEENTE
WYMBRITSERADIEL**

WESTHEM

BESCHERMD DORPSGEZICHT

GEMEENTE WYMBRITSERADIEL

WESTHEM

BESCHERMD DORPSGEZICHT

Plannummer:
45.21.01.

Bestandsnaam:
452101.TOE

Datum:
16 april 1987

NW. BOTERINGESTR. 24
POSTBUS 1666
9701 BR
GRONINGEN
050 139899

NOORDERSINGEL 68
POSTBUS 539
8901 BH
LEEUWARDEN
058 152515

1911
1912
1913

INHOUD

	Pagina:
1. INLEIDING	2
2. LIGGING	3
3. ONTSTAAN	4
3.1 Landschap	4
3.2. Occupatie	4
4. DE SITUATIE IN 1830	8
4.1. Ruimtelijke structuur	8
4.2. Funkties	8
5. DE HUIDIGE SITUATIE	9
5.1 Ruimtelijke structuur	9
5.2. Funkties	13
6. WAARDERING	14

1.

INLEIDING

Binnen de gemeente Wymbritseradiel zijn door de Rijksdienst Monumentenzorg een aantal dorpen (of delen van dorpen) aangewezen als "te beschermen dorpsgezicht". Het gaat hierbij om bebouwing, wegen, pleinen, bruggen, wateren en beplanting die in hun samenhang, om hun schoonheid of hun specifieke karakter van algemeen belang zijn.

In deze zin werden Ylst, Woudsend, Heeg en Nijland aangewezen als "te beschermen dorpsgezicht".

Naast de aanwijzing van "te beschermen dorpsgezichten" door het Rijk, bestaat ook de mogelijkheid dat de gemeente en de provincie te beschermen dorpen (of dorpsdelen) aanwijzen die karakteristiek zijn voor de betreffende gemeente of provincie.

Dit rapport is een studie naar de karakteristieke waarden van Westhem, met name van de omgeving van de kerk. Dit gedeelte blijkt qua ruimtelijke opbouw nog zodanig zijn oorspronkelijkheid behouden te hebben, dat het in aanmerking komt voor bescherming op gemeentelijk niveau.

Een bescherming op gemeentelijk niveau wil zeggen dat de gemeentelijke overheid zich extra wil inspannen om de karakteristieke waarde van een dorpsgezicht te behouden door middel van regels in een bestemmingsplan met betrekking tot bouw en verbouw en met betrekking tot de inrichting van de ruimte middels beplanting, verhardingen en dergelijke. Maar het mag nooit alleen om regels gaan. Ook de financiële consequenties zullen gedragen moeten worden middels specifieke bijdragen uit het stads- en dorpsvernieuwingfonds, waardoor het voor betrokkenen ook financieel aantrekkelijk is om mee te werken aan het behoud van het historische karakter.

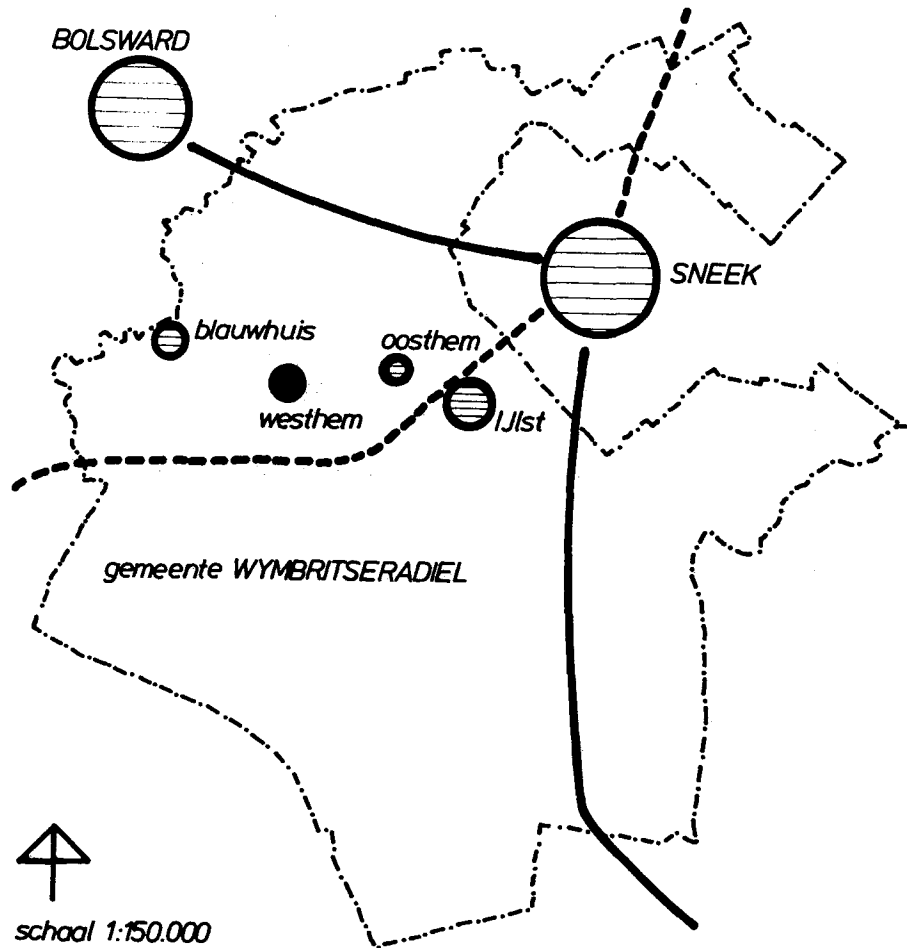
De ervaringen in IJlst, Woudsend, Nyland en Heeg hebben uitgewezen dat deze werkwijze kan leiden tot een gemeenschappelijke inspanning van overheid en bevolking.

2.

LIGGING VAN WESTHEM

Het dorp Westhem ligt aan de westrand van de gemeente Wymbritseradiel op enkele kilometers afstand van Blauwhuis (zie figuur 1).

De bebouwing rond de kerk ligt op een terp en omvat niet meer dan 3 woonhuizen, een boerderij en hun bijgebouwen. Dit gedeelte wordt Feytebuorren genoemd. Het gehele dorp telde per 1 januari 1986 109 inwoners en 33 permanent bewoonde woningen.

Figuur 1.

3. ONTSTAAN

3.1. Ontstaan van het landschap

Het dorp Westhem ligt in een gebied dat voor de tijd van de bedijking regelmatig overstroomde. In zogenaamde transgressieperioden steeg de zeespiegel en kwam het water via geulen ver het land in. Tussen 200 en 600 na Chr. werd over een groot gebied een laag knipklei (een zware kleisoort) afgezet, zo ook ter hoogte van Westhem.

In de 9e eeuw n. Chr. brak de zee opnieuw het land binnen, maar nu minder ver. Ditmaal vormde zich een grote zeearm "De Middelsee", die vanuit het noorden langs Leeuwarden en Sneek en tot aan Bolsward het land binnendrong. Vanaf deze periode werd als gevolg van bedijkingen het landschap in toenemende mate door de mens bepaald. Voor Westhem, dat ten zuiden van de voornoemde Middelsee lag, is niet alleen de inpoldering van deze zeearm van betekenis, maar ook de aanleg van de hemdijken die een betere waterbeheersing en beveiliging van het overgangsgebied tussen klei en veen tot doel hadden.

3.2. Occupatie

De vroegste bewoning van Friesland vond plaats op hoog opgeslibde kwelders, vooral langs de toen aanwezige geulen en kreken. Men woonde op terpen ontstaan door ophoging met huisvuil en kwelderzoden.

In de periode van 200 tot 600 n. Chr. was bewoning door het binnendringende water onmogelijk. Na deze transgressieperiode vestigden de bewoners zich op de nog boven de knipklei uitstekende terpen of wierpen nieuwe terpen op.

x
-

±1000 jaar n. Chr. werd het opwerpen ^{van} ~~voor~~ terpen overbodig door de aanleg van dijken. Wanneer de terp bij Feytebuorren is ontstaan is niet bekend. Het kan zijn, dat de terp niet continue is bewoond, maar op een gegeven moment opnieuw in gebruik is genomen.

De eerste dijken die werden aangelegd weerden het water van de Middelsee (vanaf 1000 n. Chr.) Het gebied ten zuiden van deze dijken moest zich echter ook beschermen tegen overstromingen van andere zijde. Dit omdat de dijken aan de Westkust van Friesland het Zuiderzeewater onvoldoende tegen kon houden en omdat in het lage merengebied hoge grondwaterstanden voorkwamen. Vanaf 1100 n. Chr. ging men tegen de zuidelijke waterkering van de Middelsee aandijkingen verrichten. De binnenpolders die zo ontstonden worden hempolders genoemd.

Feytebuorren ligt op de oude westelijke Hemdijk van de "Skerwâlderhim" (zie figuur 2). Zo is ook de naam Westhem ontstaan. De oudste vermelding van deze naam dateert uit 1440.

Het jongere deel van Westhem, ook wel "de Kat" ("sluis") genaamd, ligt als een lint op de rand van deze dijk. De oudste bebouwing is hier op het water georiënteerd, in die tijd vormde dit de belangrijkste verbinding met andere dorpen. Toen het vervoer over land belangrijker werd bouwde men de huizen aan de weg in plaats van aan het water.

Het kerkje op de terp bij Feytebuorren dateert uit 1708. Ook eerder heeft echter op deze plaats een kerk gestaan, zoals blijkt uit de 17e eeuwse kaart van Schotanus (figuur 3).

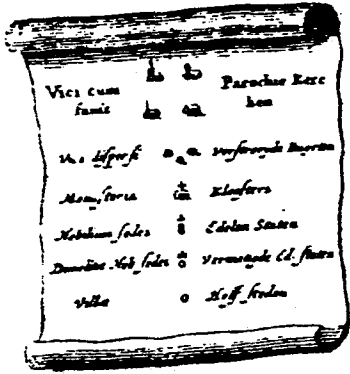
Het was niet ongebruikelijk dat rond een kapelletje of kerkje bebouwing ontstond.

Zo telde Feytebuorren in het begin van de vorige eeuw naast het kerkje nog drie kleine woningen en één groter pand, de pastorie. Het kerkhof moet toen nog volgestaan hebben met houten kruisen, nu staan er alleen nog stenen graftekens.

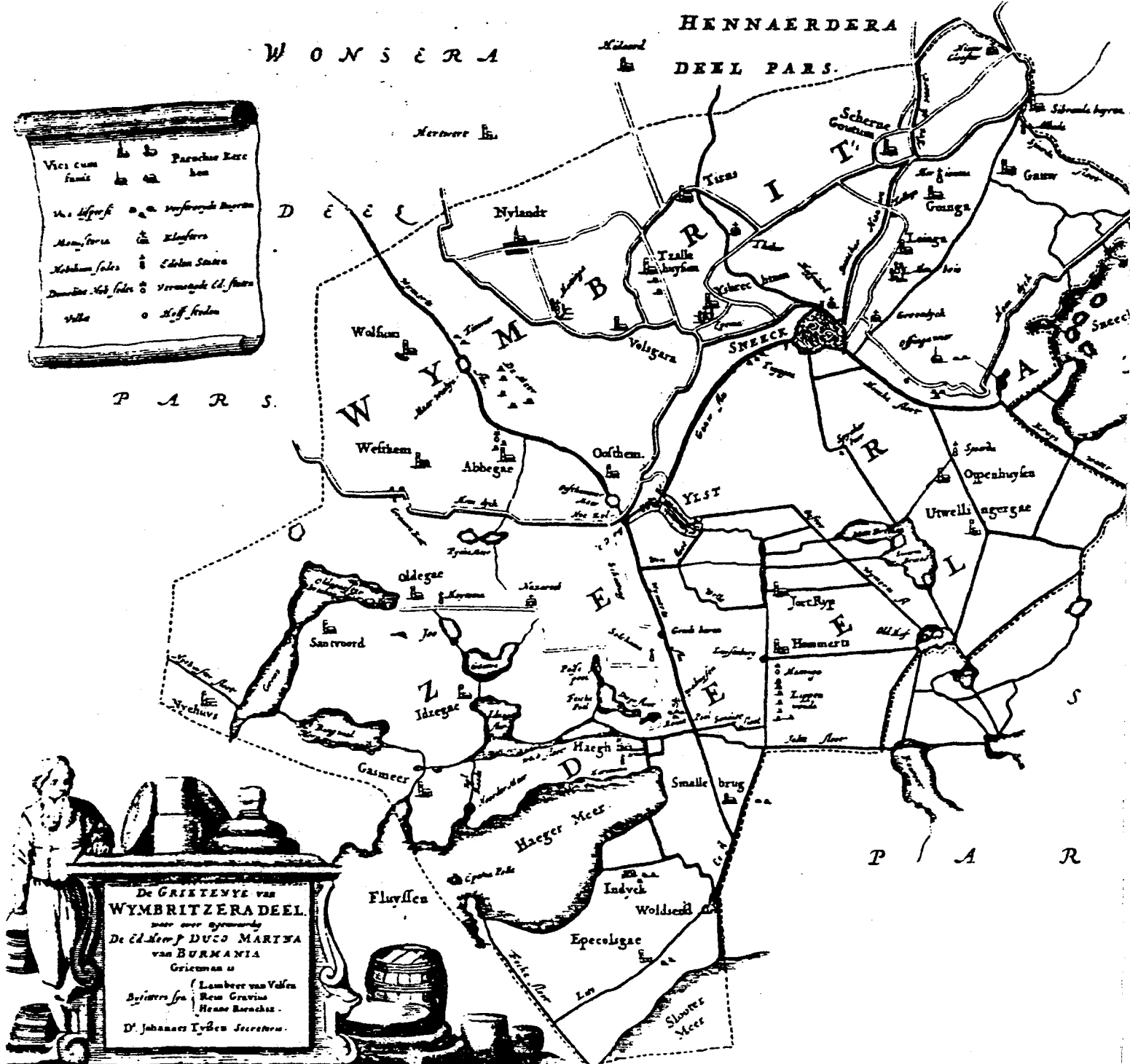
Het uitburen "de Kat" van Westhem bestond uit een aantal huisjes georiënteerd op het water.

Een ander uitburen van Westhem was Blauwhuis. Dit ontstond na de drooglegging van het Sensmeer in 1633. In het polderhuis vestigde zich een roomse pater, het begin van het ontstaan van een katholiek dorp. Blauwhuis is vooral na 1850 sterk gegroeid. Begin deze eeuw werd het een zelfstandig dorp dat het dorpje Westhem geheel overvleugeld heeft. In 1986 telde het 514 inwoners tegenover 109 inwoners in Westhem.

Westhem, dat vanouds nauwelijks voorzieningen heeft, is nu dan ook sterk aangewezen op Blauwhuis.

P A R S.

Figur 3.

4. DE SITUATIE IN 1830

4.1. Ruimtelijke structuur

De oudste gedetailleerde en betrouwbare kaart van Westhem is het kadastrale minuutplan van 1830 (zie figuur 4).

Deze kaart laat een betrekkelijk eenvoudige opzet zien. Het buurtje ligt temidden van de weilanden aan het kronkelende water op enige afstand van de Hemdijk.

Kerk en kerkhof liggen verhoogd. Tegenover de kerk staan een drietal kleine woningen. Een groter pand (de pastorij) ligt in het verlengde van dit rijtje en wordt ontsloten door een zijtak van het water.

De bebouwing in de omgeving van Feytebuorren is beperkt. Een tweetal boerderijen staan ten noorden van het buurtje en worden ook ontsloten door het water. Ten westen en ten noordwesten van Feytebuorren staan molens. Waar water en Hemdijk tesamen komen staan een drietal kleine woningen georiënteerd op het water.

4.2. Functies (figuur 5)

Kijken we naar de functies en eigendomsverhoudingen in 1830 dan blijkt het gehele Feytebuorren plus een aanzienlijk deel van de omliggende weilanden in bezit van kerk en pastorij te zijn. Ook de nabijgelegen molen behoort aan de pastorij.

De drie huisjes bij de Hemdijk zijn eigendom van een "tapper" (wellicht de oorsprong van het huidige café op die plaats).

1:2500

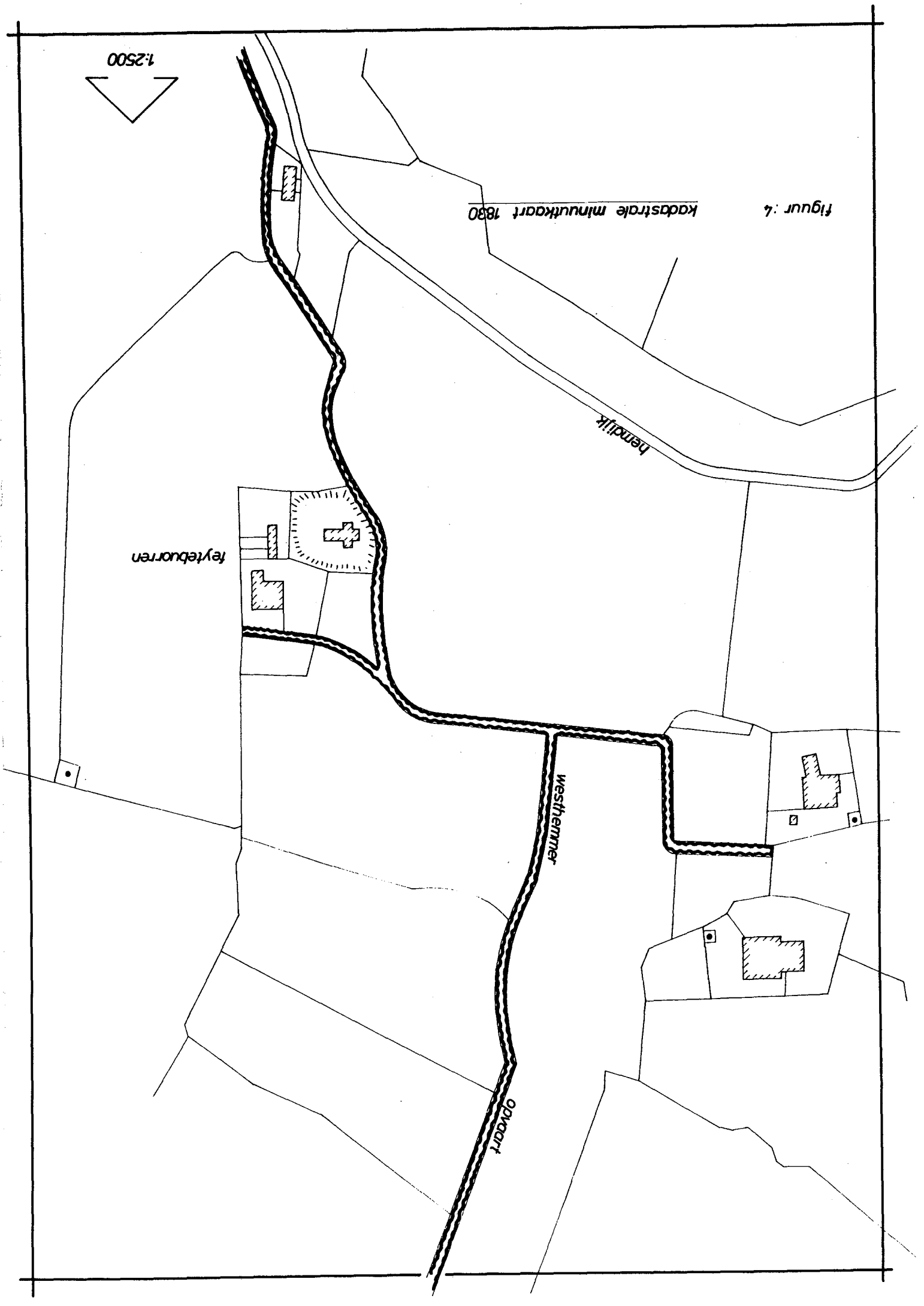
figuur 4
kadastrale minuutkaart 1830

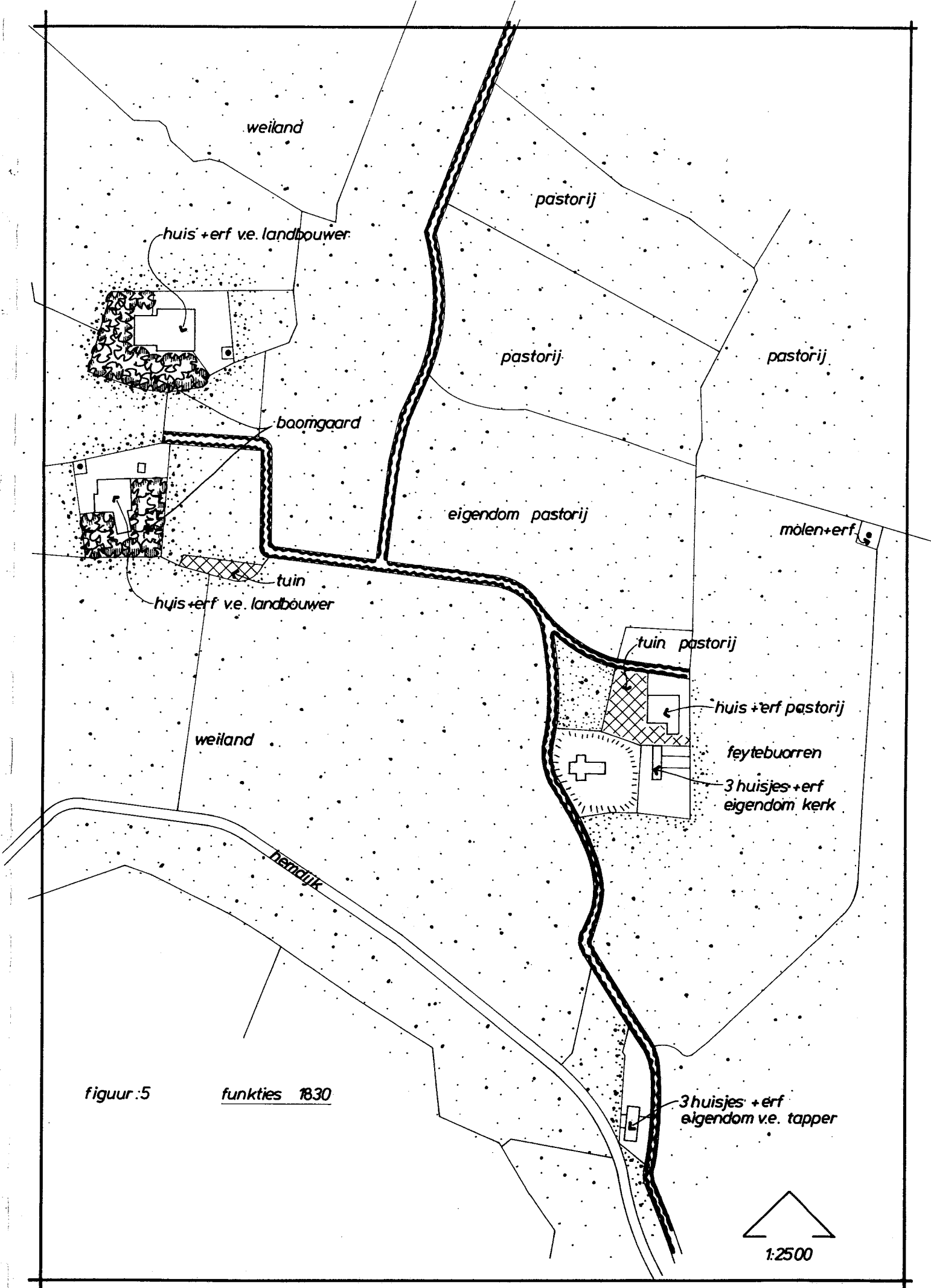
feydebuorren

hendlik

weshermer

opkaart

figuur :5

funkties 1830

5. HUIDIGE SITUATIE

5.1. De ruimtelijke structuur

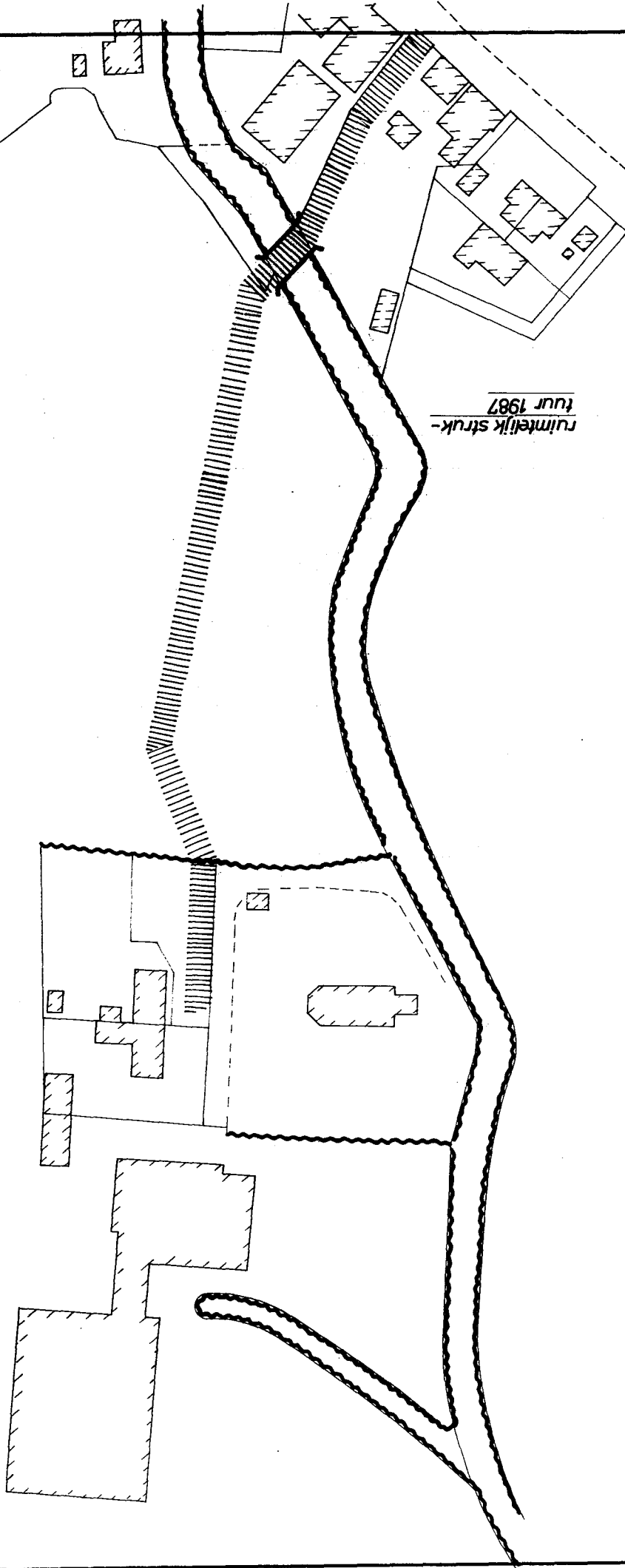
Vergelijken we de ruimtelijke situatie van 1830 met de huidige dan blijkt dat betrekkelijk weinig veranderd is (figuur 6).

Nog steeds gaat het om een kleine bebouwde enclave in het open weidegebied. Het ligt verhoogd aan een kronkelende waterloop. Dominant in het beeld is vooral de oude kerk met z'n eenvoudige vorm (schip en toren met zadeldak). Verder spelen de boerderij en de boombeplanting rond het kerkhof een rol (zie foto 1).

1

1:1000

ruimtelijk struk-
tuur 1987

figuur: 6

Feytebuorren is eenzijdig ontsloten vanaf de Hemdijk. Via het erf van een autobedrijf kom je op dit ontsluitingsweggetje.

Over een slootje ga je het buurtje binnen. Deze overgang wordt helaas gemarkeerd door twee weinig stijlvolle betonnen cilindrs.

Links ligt de verhoogde begraafplaats. Aan de rand van het kerkhof is een "barehuisje" gebouwd, waar de doodsbaar in opgeborgen kan worden. Hoewel het later is gebouwd dan de kerk heeft men het qua stijl aangepast aan de bestaande bebouwing. Een haag vormt de afscherming van het kerkhof naar de ontsluitingsweg. Helaas vallen hier een aantal gaten in (zie foto 2). Middenin de haag zit een houten hek dat toegang verschaft tot kerk en begraafplaats.

2

Aan de rechterkant staan twee nieuw gebouwde huizen die exact de rooilijnen volgen van de vijf oude woningen op de kaart van 1830. Hoewel gekozen is voor een vrij steil dak (45 graden) en langgerekte ramen is de detaillering en het materiaalgebruik weinig passend in de omgeving (foto 3).

3

Ook de vele schuttingen en bijgebouwen van de huizen en de achterliggende boerderij zijn storend in het beeld (foto 4).

4

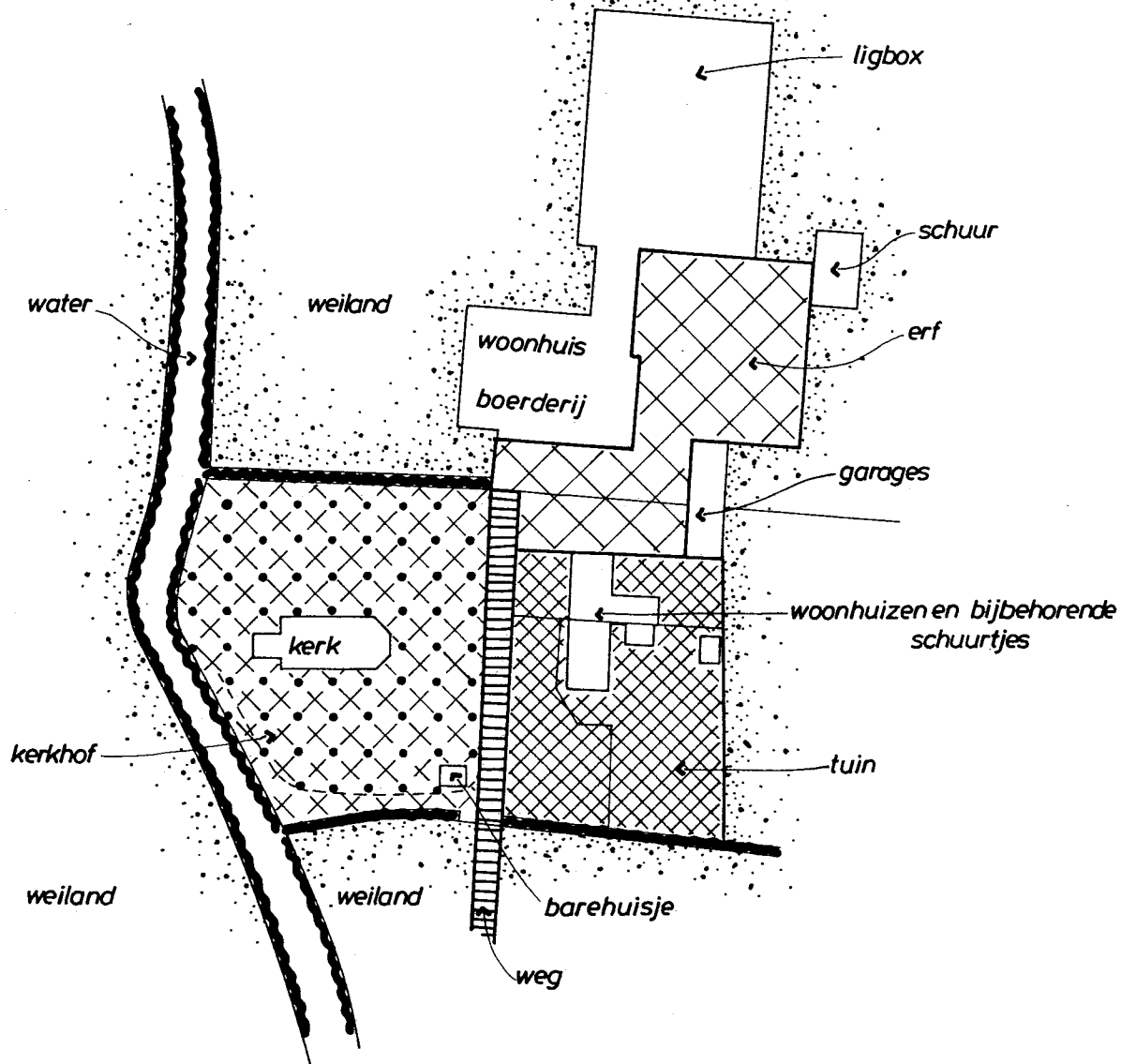
De weg door Feytebuorren loopt door tot aan de boerderij. De boerderij is na 1830 gebouwd, ongeveer waar vroeger het "pastorijhuis" stond. De bouwvorm (stolp) komt veel voor in deze streek. Kerk en boerderij bepalen sterk het karakter van Feytebuorren.

De nieuwe bedrijfsgebouwen (ligbox, silo en schuur) sluiten qua vorm niet aan bij dit karakter, maar liggen wel min of meer aan de achterzijde van het buurtje. Dit geldt ook voor de vier garages die bij de woningen zijn gebouwd.

Feytebuorren is niet gegroeid, maar Westhem als geheel wel. Stonden in 1830 nog maar enkele huizen langs het water bij de Kat, nu is hier sprake van een lint van bebouwing. De oriëntatie op het water is vervangen door een oriëntatie op de Hemdijk als logisch gevolg van het feit dat vervoer over land belangrijker werd.

5.2. Funkties (figuur 7)

Ook in funktionele zin is weinig veranderd in Feytebuorren. Er zijn voornamelijk wat bijgebouwen bijgekomen en er is een boerenbedrijf gekomen op de plaats van de vroegere pastorie.

figuur: 7 funkties 1987

1:1000

6.

WAARDERING

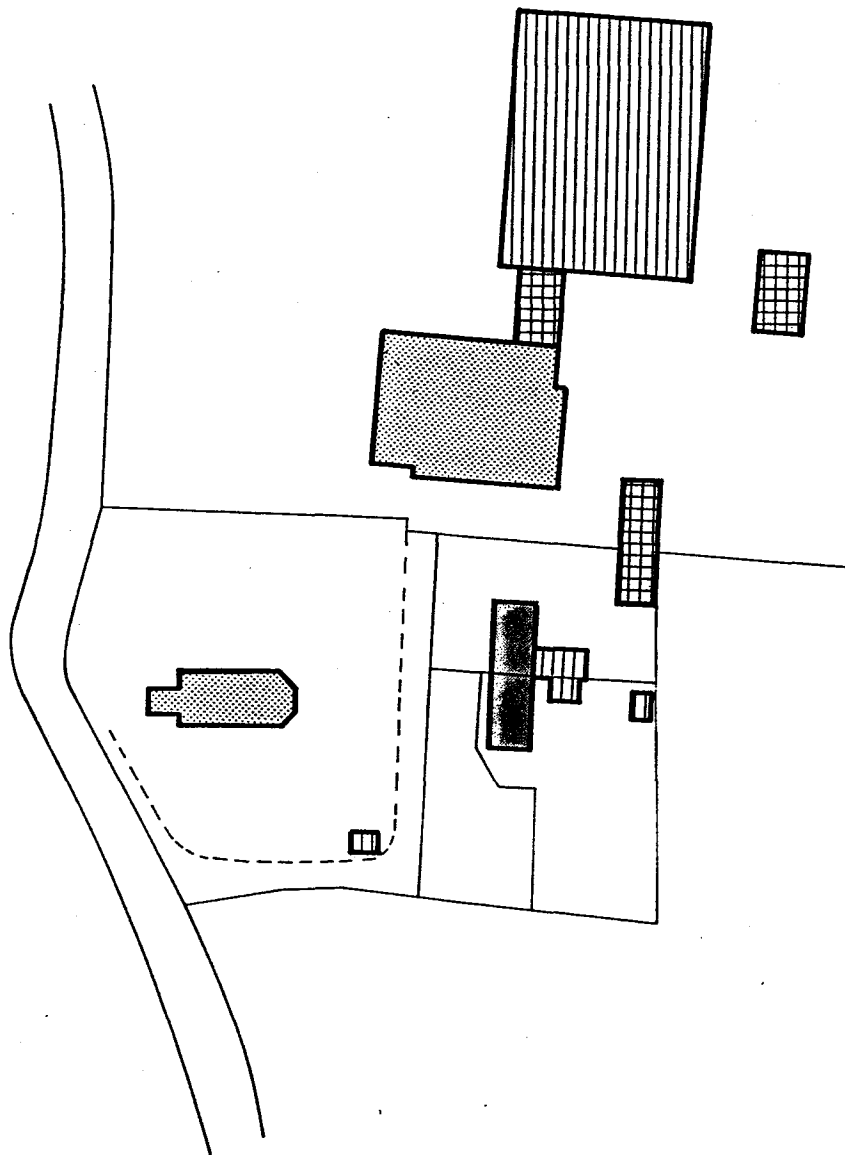
In dit hoofdstuk wordt een waardering gegeven van de ruimtelijke situatie en onderhoudssituatie van Feytebuorren. Er wordt aangegeven wat de meest kenmerkende eigenschappen zijn die voor bescherming of herstel in aanmerking komen. Hoewel dit vanuit een historische invalshoek gebeurd, is het niet per definitie zo dat de oudste bekende situatie (in dit geval de minuutkaart van 1830) het enige gewaardeerde is. Het gaat om een groeiproces, waarbij van belang is dat het ene ontwikkelingsstadium aansluit op het andere en daarmee een geheel gaat vormen.

- X Bij de waardering van de ruimtelijke situatie wordt ~~uit~~gegaan op:
- de bebouwing (figuur 8);
 - en op niet-bebouwing (figuur 9 en 10).

Met betrekking tot bebouwing wordt onderscheid gemaakt tussen:

- * structureel bepalend, dat wil zeggen qua ligging en schaal;
- * en architectonisch bepalend, dat wil zeggen qua detaillering en materiaal gebruik.

De onderhoudssituatie is weergegeven in figuur 11.

figuur: 8

waardering bebouwing

struktureel en architektonische bepalend

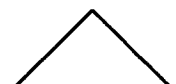
struktureel bepalend, architektonisch niet bepalend

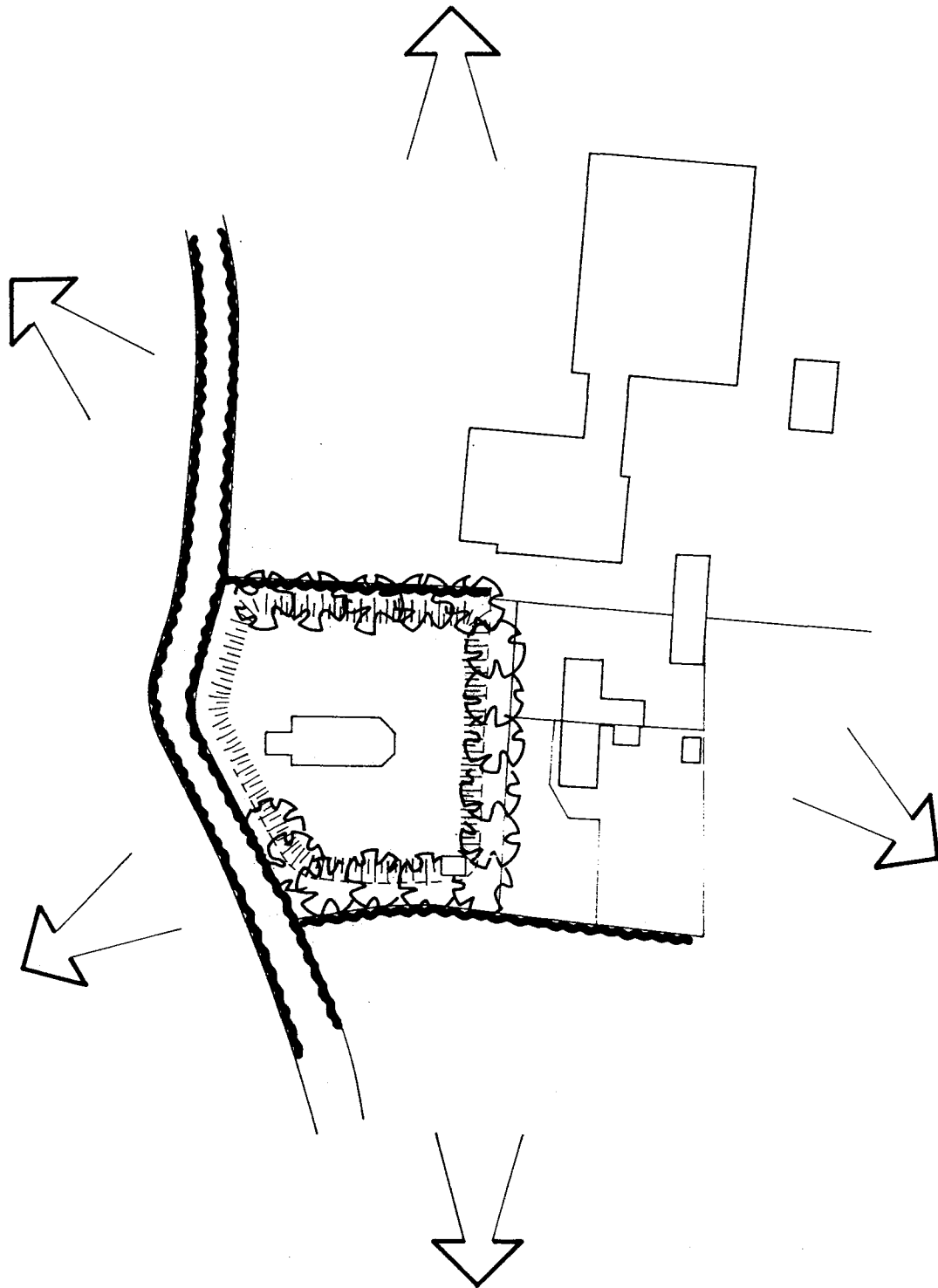
struktureel en architektonisch niet bepalend

struktureel en/of architektonisch verstorend

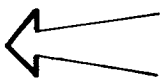

1:1000

figuur : 9 waardering niet bebouwing

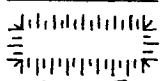
beeldbepalend :

de openheid rondom

het water

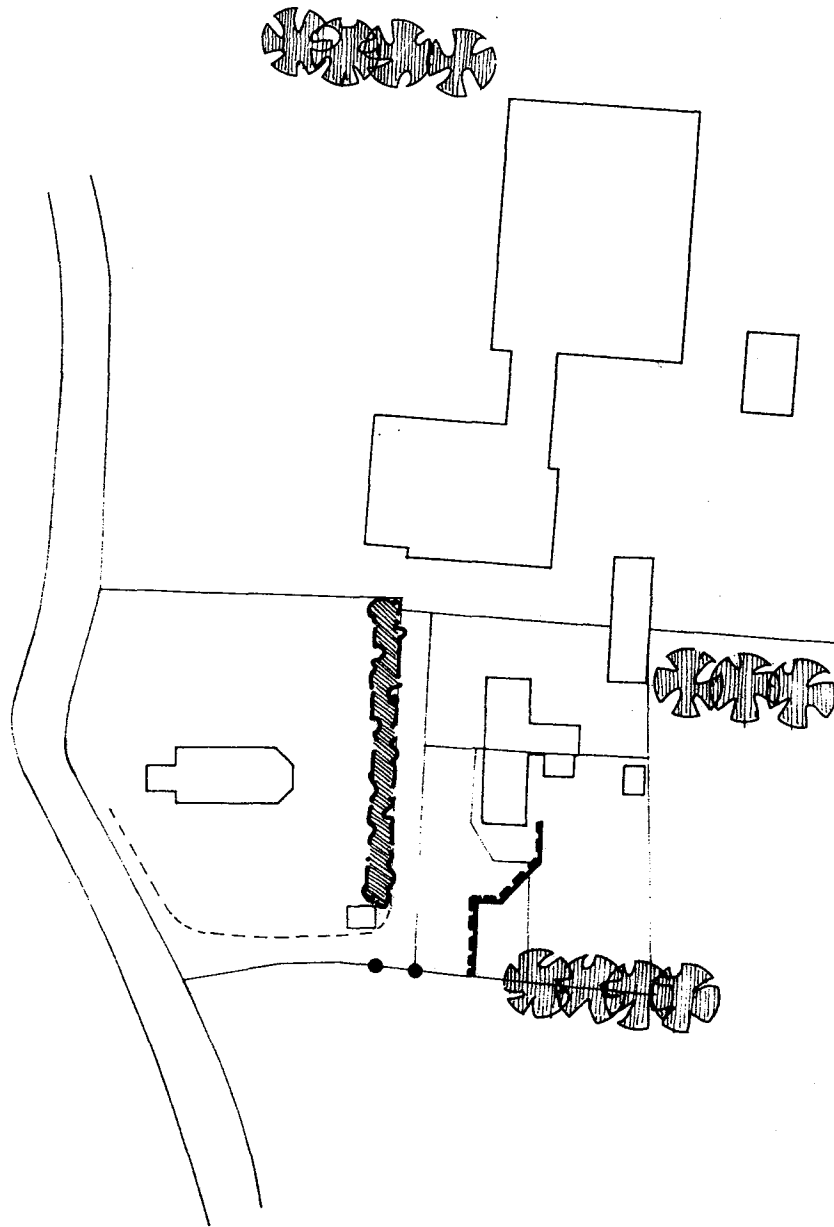
de terp

de boombeplanting rond het kerkhof

1:1000

figuur : 10

waardering niet bebouwing

beeldondersteunend :

haagbeplanting

overige boombeplanting

beeldverstoring :

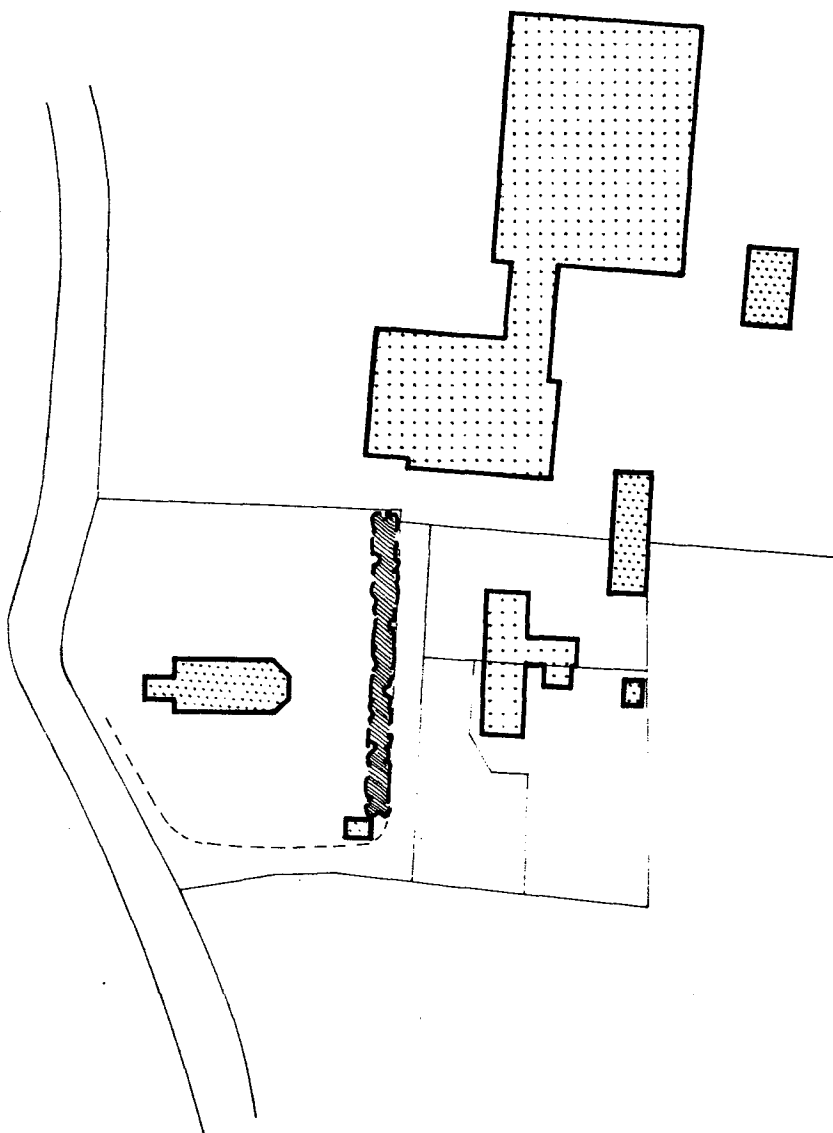
betonnen cylinder bij entree

muurtjes en hekwerken

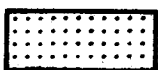
1:1000

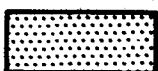
figuur : 11

onderhoud

bebouwing

bouwkundige kwaliteit goed

bouwkundige kwaliteit matig

niet bebouwing

haag - kwaliteit matig

1:1000

Gemeente
Wymbritseradiel

Beschermd dorpsgezicht Uitwellingerga

tekst uit: voormalig bestemmingsplan Top en Twel

4.3 Gemeentelijk beleid

Beschermd dorpsgezicht

Binnen de gemeente Wymbritseradiel zijn door de Rijksdienst voor de Monumentenzorg een aantal dorpen, of delen van dorpen, aangewezen als "te beschermen dorpsgezicht". Het gaat hierbij om bebouwing, wegen, pleinen, bruggen, water en beplanting die in hun samenhang, om hun schoonheid of hun specifieke karakter van algemeen belang zijn. In deze zin werden IJlst, Woudsend, Heeg en Nijland aangewezen als "te beschermen dorpsgezicht".

Naast de aanwijzing van "te beschermen dorpsgezichten" door het rijk, bestaat ook de mogelijkheid dat de gemeente of de provincie te beschermen dorpen (of dorpsdelen) aanwijzen die karakteristiek zijn voor de betreffende gemeente of provincie. Dit houdt in dat de betrokken overheid zich extra wil inspannen om de karakteristieke waarde van een dorpsgezicht te behouden.

Uitwellingerga is zo'n beschermd dorpsgezicht, op gemeentelijk niveau. De historische structuur in de zin van de loop der wegen, water, de ligging van bebouwing, etc. is in het dorp Uitwellingerga voor een groot deel nog herkenbaar. In het onderzoek Uitwellingerga beschermd dorpsgezicht, van 24 oktober 1988 is dit nader uiteengezet. In het onderzoek wordt geconcludeerd dat het gebied vanaf de Leyesloot tot aan de Brêgesleatswei in zijn geheel karakteristieke waarde heeft, en dat de directe omgeving van de kerk in het bijzonder de status van te beschermen dorpsgezicht zou moeten hebben. In het ruimere gebied gaat het vooral om de bescherming van structuurkenmerken, in het engere gebied rond de kerk gaat het tevens om detaillering. Ook vanwege de sterke samenhang van de bebouwing onderling en de samenhang met niet bebouwingselementen is de status van te beschermen dorpsgezicht specifiek gegeven aan de directe omgeving van de kerk.

De van belang zijnde ruimtelijke kenmerken in het ruimere gebied van Leyesloot tot Brêgesleatswei en in de directe omgeving van de kerk zijn weergegeven op twee hierbij horende afbeeldingen:

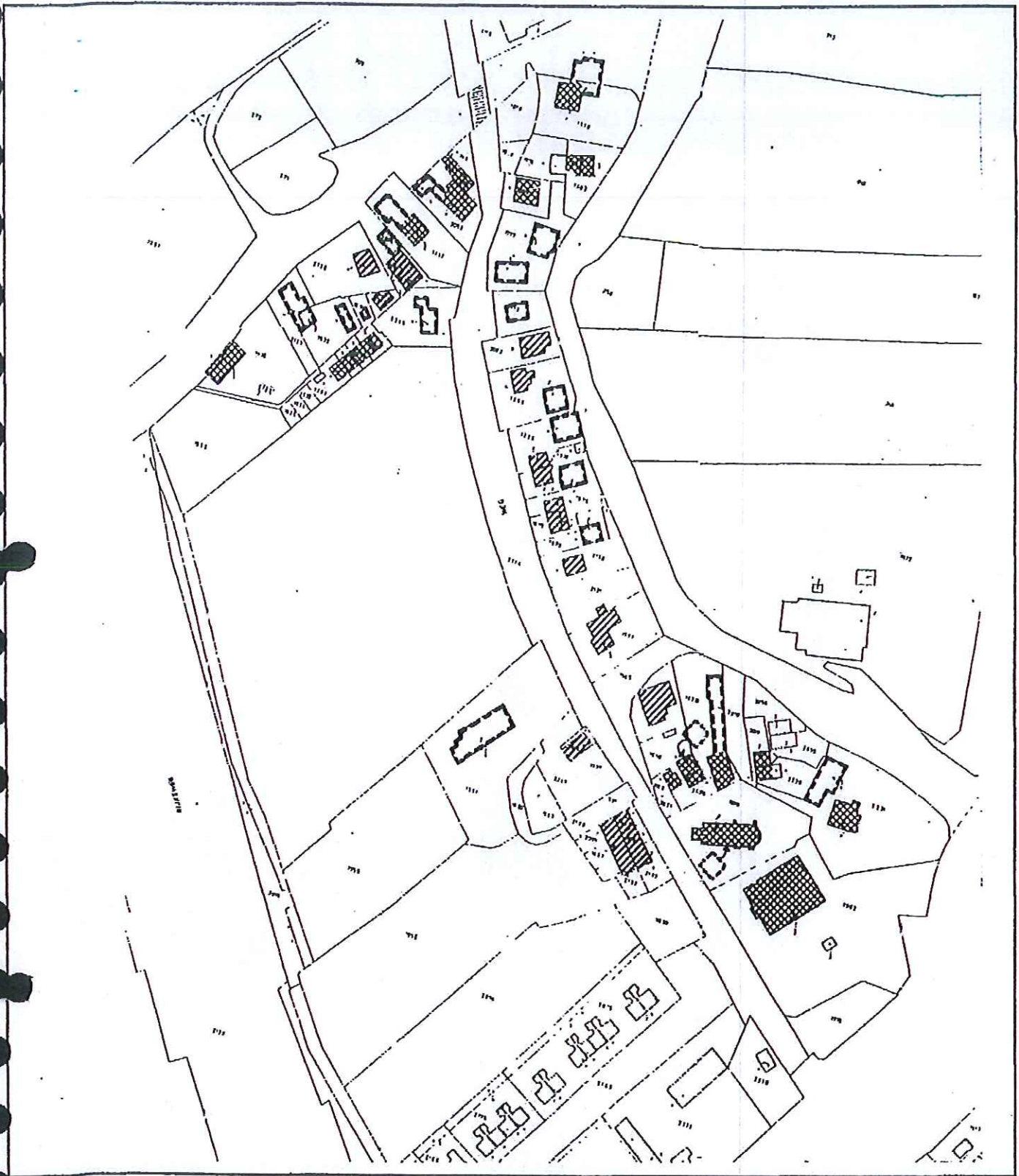
Bebouwing

Onderscheid is gemaakt tussen structureel bepalend (qua ligging en schaal) en architectonisch bepalend (qua detaillering en materiaalgebruik), tevens is een categorie indifferent onderscheiden en zijn panden aangegeven die reeds de status van rijksmonument hebben.

Overige ruimtelijke elementen

Onderscheid is gemaakt tussen beeldbepalende en beeldondersteunende elementen. Beeldbepalend zijn de brede waterlopen, volgroeide beplantingen die op markante plaatsen liggen, het aanwezige microreliëf, de open ruimten en de loop van wegen en paden. Beeldondersteunend zijn de elementen die het beeld vervolmaken. Hiertoe behoren de smallere waterlopen, de overige beplanting, de bruggeljes over de waterlopen en het hek voor de kerk.

In het onderzoeksrapport wordt aangegeven dat voor het ruimere karakteristieke gebied de bescherming vooral gericht moet zijn op de structuur terwijl in het kleinere te beschermen dorpsgezicht ook regels zouden moeten worden opgenomen ten aanzien van gevelindeling en materiaalgebruik. In het beleidshoofdstuk wordt het een en ander nader uitgewerkt.

BEBOUWING

structureel en architectonisch bepalend

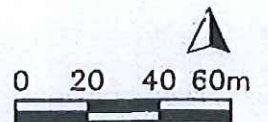
structureel bepalend, en architectonisch niet bepalend

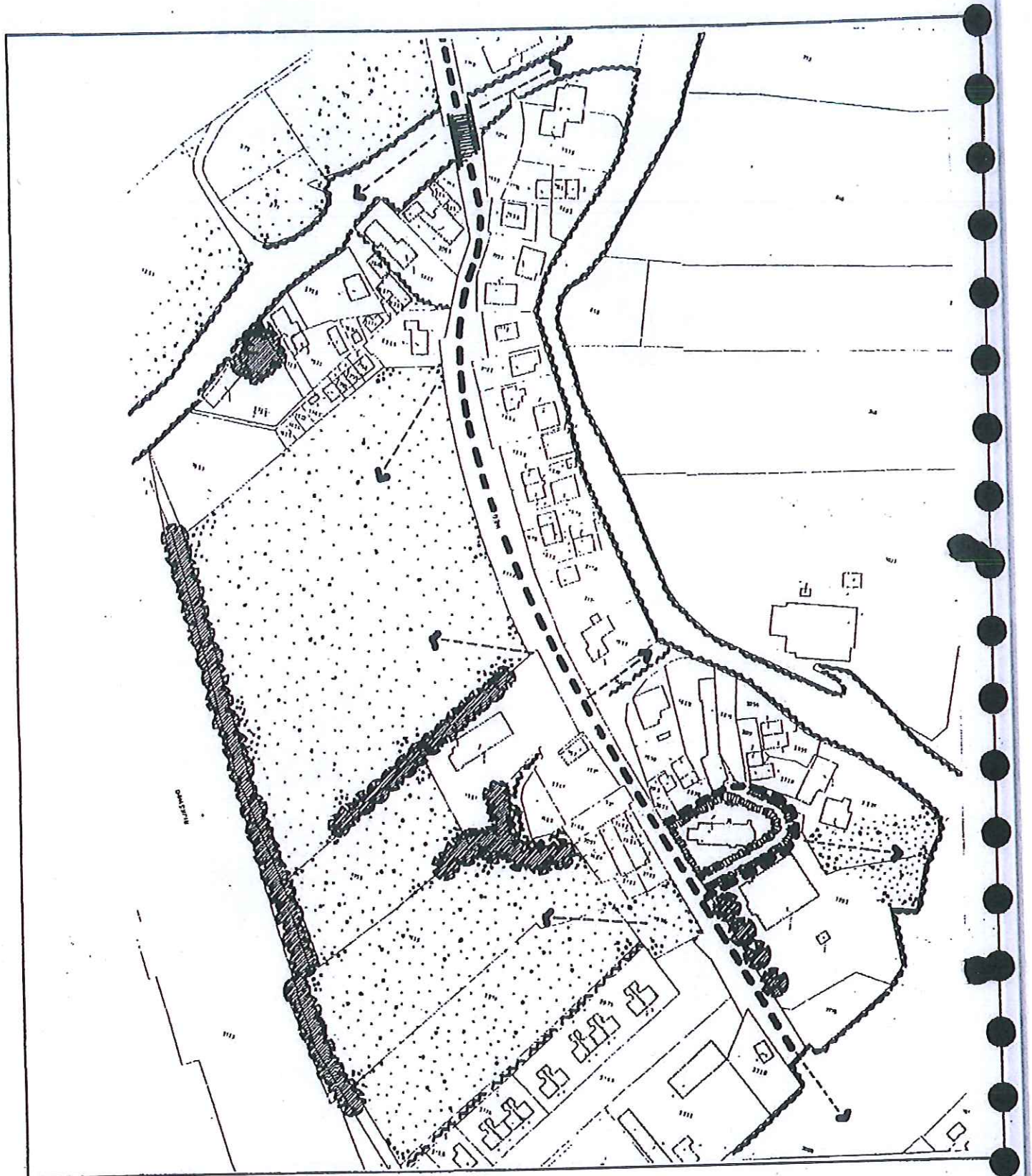

indifferent

monument

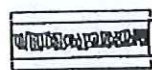

OVERIGE RUIMTELIJKE ELEMENTEN

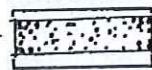
beeldbepalend

water

beplanting

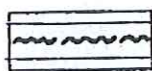

openheid

loop van wegen / paden

beeldondersteunend

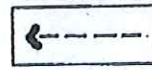
water

beplanting

brug

waardevolle uitzichten

0 20 40 60m

Bebouwingsbeeld,
detaillering

Binnen het beschermde dorpsgezicht van Uitwellingerga is behalve de hoofdvorm van de bebouwing ook de detaillering van belang. Karakteristiek is het bebouwingsbeeld uit de vorige eeuw waarbij de gevels geleed zijn door verticaal gerichte gevelopeningen en waarbij het materiaalgebruik van gevels en dakbedekking bestaat uit gebakken materialen. Het beleid is gericht op handhaving van de bebouwing die voldoet aan dit beeld. Voorzover bebouwing afwijkt van het beschreven beeld, kunnen in geval van ingrijpende bebouwing of vervanging nadere eisen worden gesteld met het oog op de aansluiting bij het voor het beschermde dorpsgezicht kenmerkende beeld.

Structureel en architectonisch waardevolle of beeldbepalende panden

- goothoogte, bouwhoogte en dakvorm van het bestaande gebouw dienen te worden gehandhaafd. De bouwvorm dient conform de huidige situatie te worden bestemd;
- handhaving van een verticale geleiding van de gevel;
- handhaving van een passend materiaalgebruik (gebakken materialen voor gevels en dakbedekking).

Structureel waardevolle of beeldondersteunende panden

- goothoogte, bouwhoogte en dakhelling dienen in overeenstemming te zijn met het bestaande gebouw;
- gestreefd wordt naar een gevelindeling die in harmonie is met het bestaande dorpsbeeld (verticaal gerichte gevelopeningen sluiten aan bij dit beeld);

-
- gestreefd wordt naar een materiaalgebruik dat past binnen het historisch bebouwingsbeeld (algemeen geldt dat gevels van baksteen en een dakbedekking met gebakken pannen passend zijn).

Overige panden

- gestreefd wordt naar een bouwvorm die passend is binnen het historisch bebouwingsbeeld (één bouwlaag met kap voldoet aan dit beeld);
- gestreefd wordt naar een detaillering die eveneens binnen het dorpsbeeld past (een verticale geleding van de gevel en een passend materiaalgebruik).

Voorzover bestaande panden niet voldoen aan het hiervoor beschreven streefbeeld, kunnen zij volgens het voorliggende plan in hun huidige vormgeving voortbestaan. Het na te streven beeld komt aan de orde via de in het plan opgenomen nadere eisen die bij ingrijpende verbouwingsplannen of bij vervanging van bestaande woningen een rol kunnen spelen.

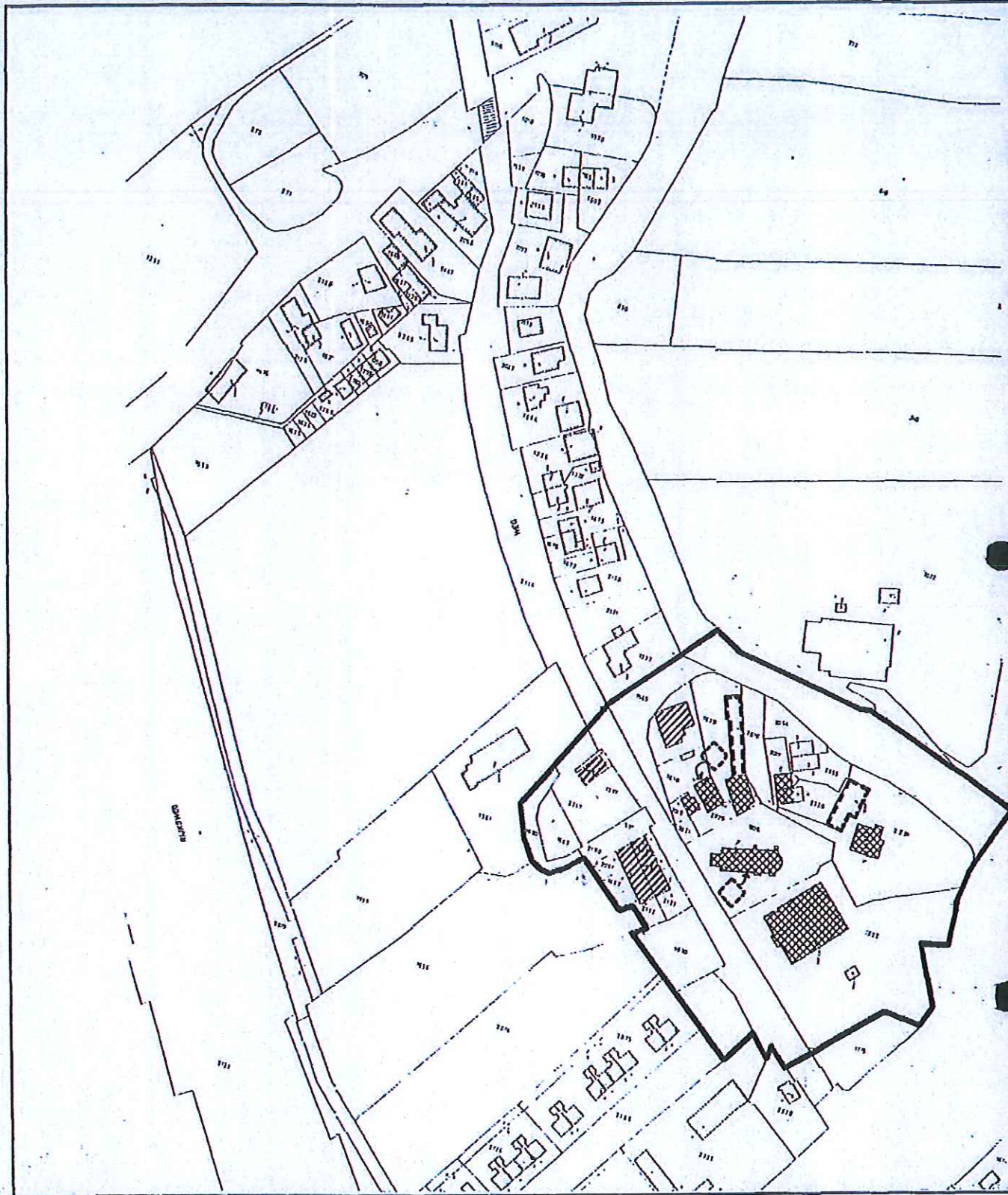
Bijgebouwen en andere bouwwerken binnen het beschermd dorpsgezicht:

- door de situering en maatvoering zullen bijgebouwen ondergeschikt moeten blijven aan de hoofdbouwvorm. In het algemeen kunnen bijgebouwen met een redelijke verspringing achter de voorgevelrooilijn worden gesitueerd;
- voor bijgebouwen welke vanaf de openbare ruimte of het water zichtbaar zijn, wordt gestreefd naar een bouwvorm met een duidelijke kap en naar passend materiaalgebruik (bijvoorbeeld hout of gebakken materiaal);
- voor andere bouwwerken welke vanaf de openbare ruimte of het water zichtbaar zijn, wordt gestreefd naar een ondergeschikt karakter en naar een situering en materiaalgebruik die het cultuurhistorische karakter ondersteunt.

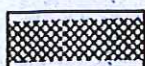
Openbare ruimte, detaillering

Voor wat betreft de detaillering van de openbare ruimte in de vorm van wegen en paden binnen het beschermde dorpsgezicht is het beleid gericht op handhaving van de hoofdvorm. Deze hoofdvorm wordt bepaald door de ligging van bebouwing en de overgangen naar het open agrarische gebied. Reeds in het onderzoek Uitwellingerga beschermd dorpsgezicht werd aangegeven dat deze overgangen op sommige plaatsen nog versterkt kunnen worden door een 'aanbeplanting.

Naast deze wegen en paden is het beleid gericht op handhaving van waterlopen, de brug, de haag rond de kerk en de opgaande beplantingen welke de structuur versterken. Voor wat betreft het Kerkepad en de twee parkeerruimten in de omgeving van de kerk is het beleid gericht op een bij het beschermde dorpsgezicht passende indeling en materiaalgebruik. Het Kerkepad heeft daarbij een kleinschalig karakter, met een verharding van gebakken materiaal. Voor de beide parkeerplekken wordt een eenvoudige inrichting in gebakken materialen voorgestaan. Voor het openbare gebied op de overgang naar het water is het behoud van het zicht op het water essentieel. Voor deze locatie kan gedacht worden aan toepassing van een verspreide beplanting van bomen (bladerdak).

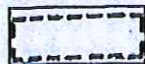
BEBOUWING BESCHERMD DORFSGEZICHT

structureel en architectonisch bepalend

structureel bepalend, architectonisch niet bepalend

indifferent

monument

